

Neodigrana nogometna utakmica Dinamo-Crvena zvezda kroz prizmu medija

Tomić, Blaž

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University North / Sveučilište Sjever**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:122:663390>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

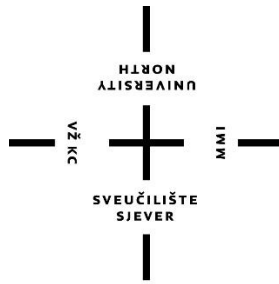
Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-30**

Repository / Repozitorij:

[University North Digital Repository](#)

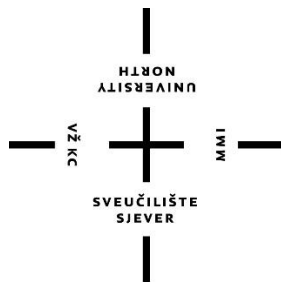

**Sveučilište
Sjever**

Završni rad br. 281_KOM_2024

**Neodigrana nogometna utakmica Dinamo - Crvena zvezda
kroz prizmu medija**

Blaž Tomić, 0336059502

Sveučilište Sjever

Odjel za komunikologiju, medije i novinarstvo

Završni rad br. 281_KOM_2024

Neodigrana nogometna utakmica Dinamo - Crvena zvezda kroz prizmu medija

Student

Blaž Tomić, 0336059502

Mentor

naslovni izv. prof. dr. sc. Željko Krušelj

Koprivnica, srpanj 2024. godine

Prijava završnog rada

Definiranje teme završnog rada i povjerenstva

ODJEL	Komunikologija, mediji i novinarstvo		
STUDIJ	prijediplomski studij Komunikologija, mediji i novinarstvo		
PRISTUPNIK	Blaž Tomić	MATIČNI BROJ	0336059502
DATUM	1. srpnja 2024.	KOLEGIJ	Tiskovine i portali
NASLOV RADA	Neodigrana nogometna utakmica Dinamo - Crvena zvezda kroz prizmu medija		

NASLOV RADA NA ENGL. JEZIKU Unplayed football match Dinamo - Crvena zvezda through the prism of the media

MENTOR	Željko Krušelj	ZVANJE	naslovni izvanredni profesor
ČLANOVI POVJERENSTVA	1. doc. dr. sc. Krešimir Lacković, predsjednik		
	2. doc. dr. sc. Branimir Felger, član		
	3. naslovni izv. prof. dr. sc. Željko Krušelj, mentor		
	4. izv. prof. dr. sc. Lidija Dujčić, zamjenska članica		
	5.		

Zadatak završnog rada

BROJ 281_KOM_2024

OPIS
Kandidat ima zadatak objasniti kompleksne okolnosti u kojima je 13. svibnja 1990. trebala biti odigrana nogometna utakmica jugoslavenske lige između zagrebačkog Dinama i beogradske Crvene zvezde. Kako se moglo dogoditi da ta utakmica u konačnici nije ni odigrana, što se toga dana zapravo događalo na stadionu Maksimir i kakve je to posljedice imalo na daljnja sportska, ali i politička zbivanja u bivšoj državi? Zato je potrebno:

- analizirati kakva je uloga nogometa kao najpoulažnijeg sporta u nacionalnim i svjetskim okvirima;
- ukazati kako funkcionira sportsko novinarstvo;
- kakva je povijest i u nacionalnim okvirima važnost klubova Dinamo i Crvena zvezda;
- na koji način djeluju nogometne navijačke skupine;
- kako su nastale i koja su obilježja navijačkih skupina BBB i Delije;
- kakva je 1990. bila politička i društvena situacija u bivšoj jugoslavenskoj federaciji;
- na koji način tada djelovala policija i zašto masovni neredi nisu na vrijeme spriječeni;
- detaljno promotriti što su hrvatski, srbijanski i međunarodni mediji izvještavali i komentirali vezano uz maksimirska zbivanja;
- je li nekih tridesetak godina došlo do promjena u pogledima na maksimirske neredi?
- iz svega toga izvući adekvatne zaključke.

ZADATAK URUČEN

2.7.2024

POTPIS MENTORA

Predgovor

Zahvalio bih prije svega dragom mentoru naslovnom izv. prof. dr. sc. Željku Krušelju, čija su podrška i način predavanja u meni probudili zainteresiranost važnih povijesnih tema hrvatskog sporta kroz medije. Najveću mi je pozornost izazvala jedna neodigrana nogometna utakmica, koja je bila među prijelomnim događanjima za sudbinu jugoslavenske federacije. U meni je pobudila znatiželju za otkrivanjem nekih novih spoznaja. Ostalim profesorima Sveučilišta Sjever također hvala na pruženoj edukaciji i zanimljivim kolegijima te na svim novim usvojenim znanjima. Zahvalio bih i svojim roditeljima koji su mi pomogli na životnom i akademskom putu. Bez truda i strpljenja ne bih bio gdje jesam. Hvala i mojoj suputnici što je najbolja osoba koju mogu imati uz sebe i koja je imala puno razumijevanja i podrške. Naposljetku, hvala svim kolegama i divnim ljudima koji su obilježili moj put tijekom studiranja.

Sažetak

Atmosfera prije utakmice upućivala je da se ne radi o tek uobičajenoj utakmici između dva velika i dugogodišnja rivala. Tekstovi o nogometnoj utakmici između Dinama i Crvene zvezde, koja se trebala odigrati u svibnju 1990. godine, govorili su da se na stadionu Maksimir u Zagrebu očekuje vatrena atmosfera. U prvi su plan došli sukobi između navijačkih skupina Bad Blue Boysa i Delija, potpomognuti i drugim navijačkim skupinama.

Kako se i moglo pretpostaviti, njihovi su sukobi započeli prije početka same utakmice, a prema nekim izvorima i prije ulaska tih navijačkih skupina na stadion. Delije su verbalnim i fizičkim provokacijama okomile manju skupinu Dinamovih navijača smještenih na istoj tribini. Rezultat toga je bilo kaotično stanje, koje se naglo širilo na ostale tribine i nogometni travnjak. Jugoslavenski, ali i strani mediji detaljno su opisivali brutalne neredе i nasilje među navijačima, izvještavajući o dramatičnim scenama obračuna navijača s milicijom i pokušaje igrača da smire situaciju.

Kroz prizmu vremena, nikad odigrana utakmica postala je simbol sukoba nacionalnih i političkih interesa Hrvata i Srba, odnosno svega onog što će tek uslijediti u krvavom ratu i raspadu jugoslavenske federacije. Gledano iz sportskog ugla, utakmica u medijima često je predstavljena kao prijelomni trenutak u povijesti jugoslavenskog nogometa te označila raspad lige.

Cilj ovog rada je istražiti medijsko izvještavanje o neodigranoj utakmici iz više različitih izvora. Analizirati ulogu medija kroz novinarska načela, te proučiti utjecaj nogometne utakmice na događaje koji su uslijedili.

Ključne riječi: Jugoslavija, mediji, nogomet, utakmica, Dinamo, Crvena zvezda

Summary

The atmosphere before the match indicated that this was not just an ordinary match between two great and long-time rivals. Texts about the football match between Dinamo and Crvena zvezda, which was supposed to take place in May 1990, said that a heated atmosphere was expected at the Maksimir Stadium in Zagreb. Conflicts between the fan groups of the Bad Blue Boys and Delije came to the fore, supported by other fan groups.

As one might have guessed, their clashes began before the start of the match itself, and according to some sources, even before these fan groups entered the stadium. Delije used verbal and physical provocations to target a small group of Dinamo fans located in the same stand. The result was a chaotic situation, which suddenly spread to the other stands and the football pitch. Yugoslav and foreign media described in detail the brutal riots and violence among fans, reporting on dramatic scenes of clashes between fans and the police and attempts by players to calm the situation.

Through the prism of time, the never-played match has become a symbol of the conflict between the national and political interests of Croats and Serbs, that is, everything that will follow in the bloody war and the disintegration of the Yugoslav federation. From a sporting point of view, this match was often presented in the media as a turning point in the history of Yugoslav football and marked the disintegration of the league.

The aim of this paper is to investigate media coverage of the unplayed match from several different sources. Analyze the role of the media through journalistic principles, and study the impact of a football match on the events that followed.

Key words: Yugoslavia, media, football, match, Dinamo, Crvena zvezda

Popis korištenih kratica

JRM - Javni red i mir

SAD - Sjedinjene Američke Države

FK - Fudbalski klub

HAŠK - Hrvatski akademski športski klub

AIPS - (Association Internationale de la Presse Sportive)

BBC - The British Broadcasting Corporation

RH - Republika Hrvatska

HRT - Hrvatska radiotelevizija

SPTV - Sportska televizija

FIFA - Fédération Internationale de Football Association

UEFA - Union of European Football Associations

PNIŠK - Primorski nogometni športski klub

OI - Olimpijske igre

CAF - Afrička nogometna konfederacija

AFC - Azijska nogometna konfederacija

HNS - Hrvatski nogometni savez

NBA - National Basketball Association

RTL - Radio Television Luxembourg

CONCACAF - Confederation of North, Central America and Caribbean Association Football

OFC - Oceania Football Confederation

CONMEBOL - South American Football Confederation

HNL - Hrvatska nogometna liga

GNK - Građanski nogometni klub

KNOJ - Komunistička omladina Jugoslavije

BBB - Bad Blue Boysi

HDZ - Hrvatska demokratska zajednica

CNN - Cable News Network

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Novinarstvo i sportsko novinarstvo	3
2.1. Sportsko novinarstvo	3
2.2. Sportsko novinarstvo u svijetu	4
2.3. Sportsko novinarstvo u Republici Hrvatskoj.....	6
2.4. Hrvatski sportski novinari	7
3. Nogomet.....	9
3.1. Počeci nogometa	9
3.2. Razvoj nogometa u Hrvata	12
3.3. Generacija velikana.....	14
4. Neodigrana utakmica Dinamo - Crvena zvezda	15
4.1. Povijest današnjeg GNK Dinamo	15
4.2. Povijest Crvene zvezde	16
4.3. Međusobni susreti Dinama i Crvene zvezde	19
5. Navijačke skupine	21
5.1. Huliganizam i navijački suobi	21
5.2. Navijačke skupine u svijetu	22
5.3. Navijačke skupine u Hrvatskoj.....	23
5.4. BBB i njihove prethodnice	24
5.5. Delije i rane navijačke skupine Crvene zvezde	26
6. Događaj koji je promijenio Jugoslaviju (13. svibnja 1990)	28
6.1. Medijsko izvještavanje dan prije utakmicie	28
6.2. Medijsko izvještavanje na dan utakmice.....	29
6.3. Izjave sudionika	30
6.4. Analiza srbijanskih medija	31
6.5. Medijski prikaz neodigrane utakmice u međunarodnom kontekstu	32
6.6. Značaj utakmice u daljnjoj povijesti Hrvatske	33
7. Zaključak	34
8. Literatura	37
9. Popis slika.....	39

1. Uvod

Iako zvuči kao fraza, nogomet je za mnoge ljude više od igre te se s razlogom smatra najvažnijom sporednom stvari na svijetu. Već od prvog susreta s ovom igrom javlja se strast, ljubav i zanesenost koju može pružiti samo ovaj sport. U svijetu muškaraca gotovo da i ne postoji osoba koja nije sanjala velike nogometne travnjake, titule prvaka, pehare, kao i slavu, moć i novac kao popratne elemente. I moja zanesenost prema tome sportu započinje negdje oko 1994. godine i Svjetskog nogometnog prvenstva u SAD-a. S obzirom da Jugoslavija više nije postojala, u mislima su nam bili samo Dinamo i Hajduk. Regionalna pripadnost i priče o jednom Dinamu koji se suprotstavio svemu onom lošem što je predstavljala Crvena zvezda oblikovala je mnoge navijače trofejnog zagrebačkog kluba. Dinamo i Crvena zvezda uz sportsko rivalstvo koje je često prelazilo granice uobičajenog navijanja, spadaju u red najistaknutijih i najuspješnijih nogometnih klubova u jugoistočnoj Europi. Njihovo rivalstvo obavijeno bogatom poviješću datira još iz druge polovice 1940-ih godina. Kao sportski entiteti ujedno simboliziraju kulturni i društveni identitet svojih gradova i zemalja. Oko sebe okupljaju vojske navijača koji se bez kritičkog odmaka poistovjećuju s klubom i njihovim obilježjima,

Dinamo Zagreb, danas poznat kao GNK Dinamo ili pod nadimcima „plavi“ i „purgeri“. S obzirom da su mnogi sportski kolektivi nakon Drugog svjetskog rata bili ugašeni, stopljeni ili im je promijenjeno ime, teško je relevantno prosuditi koja je godina osnutka točna. Naime, na službenim stranicama nalazi se podatak da je osnovan 1911. godine u Zagrebu. Neki to osporavaju, navodeći da je Dinamo nastao fuzijom nekoliko lokalnih zagrebačkih klubova kao što su HAŠK i Građanski pa tek od 1945. zapravo i nosi sadašnje ime. Dinamo je postao simbol zagrebačkog i hrvatskog nogometa, osvojivši brojna nacionalna prvenstva i kupove te međunarodne trofeje poput Kupa velesajamskih gradova 1967., koji je preteča današnjeg natjecanja Europska liga, ali i Balkanskog kupa, natjecanja koje je ugašeno krajem 1970-ih. U svijetu nogometa klub je poznat po svojoj akademiji, koja je proizvela mnoge talentirane igrače koji su činili okosnice reprezentacije Hrvatske koja je osvajala srebrnu i brončane medalje na Svjetskim nogometnim prvenstvima. Klub se povijesno selio na više lokacija, od Koturaške ulice do današnjeg doma na stadionu Maksimir. Potonji je nakon potresa u ruševnom stanju, no i nadalje je jedan od najvažnijih sportskih objekata u Hrvatskoj.

FK Crvena zvezda, ili jednostavno Zvezda, u međunarodnim okvirima poznata i kao Red Star ili Stella Rosa, osnovana je na inicijativu članova Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Srbije 1945. godine u Beogradu. Crvena zvezda je najtrofejniji klub u Srbiji i jedan od najtrofejnijih klubova Balkana i istočne Europe. Iako je bila najuspješniji klub među tzv. velikom četvorkom jugoslavenskog nogometa, uz Dinamo, Hajduk i Partizan, raspadom Jugoslavije mnogi

će povesti pitanje regularnosti nekih osvojenih trofeja i njihov povlašteni status u tadašnjim vladajućim strukturama. Najvećim uspjehom kluba smatra se osvajanje Kupa prvaka 1991. godine kada su u finalu svladali francuski Olympique iz Marseillea. Nakon toga osvojili su i Interkontinentalni kup, namijenjenog svjetskom klupskom prvaku. U finalu je Zvezda pobijedila južnoameričkog prvaka Colo Colo iz Čilea. Do današnjeg dana to je jedini slučaj da je jedan klub iz bivše Jugoslavije osvojio taj prestižni trofej, a nakon Steaue iz Bukureštea jedini su klub iz Istočne Europe s osvojenim naslovom Kupa prvaka ili kasnije Lige prvaka. Crvena zvezda svoje utakmice igra na stadionu „Rajko Mitić“, popularno Marakana, prepoznatljivom po najdužem tunelu za izlaske igrača, čiji je kapacitet 50.000 gledatelja. Time je i najveći stadion u Srbiji.

Rivalstvo između Dinama i Crvene zvezde, seže još iz ranih poslijeratnih godina prošloga stoljeća. Susreti su bili često nacionalno obojeni, a ubrajali su ih među najvatrenije i najspektakularnije u europskim okvirima. Utakmice visokog rizika između Dinama i Zvezde često su više od običnog sportskog događaja. Bio je to spektakl strasti, povijesti, sudar različitih kultura, naboja i identiteta. Derbi je svjedočio mnogim nezaboravnim trenucima uz različite koreografije i sukobe navijača tijekom zajedničke povijesti.

U drugom djelu rada prikazat će se medijski prikaz i izvještavanje o zasigurno i najistraživanijoj nogometnoj utakmici između Dinama i Crvene zvezde, koja je trebala biti odigrana 13. svibnja 1990. godine. Izvorišta su tiskovine i portali, ali i ostali mediji na nacionalnoj, regionalnoj i svjetskoj razini. Mediji iz različitih zemalja nude drugačije viđenje maksimirskog događaja. Kao baza za analizu poslužila su temeljna načela novinarstva vezana uz sportsko novinarsko novinarstvo, emocionalni ton izvještaja i utjecaj koji su takvi prikazi imali na percepciju tog događaja. Također razmotriti će se kako su vizualni mediji doprinijeli kreiranju javnog mnijenja za neodigranu utakmicu. Tema završnog rada mogla se također promatrati i analizirati kroz niz različitih aspekata, poput povijesnih, političkih, medijskih, društvenih i ekonomskih, ali je za analizu, prikladno studijskom odjelu, odabran medijski prikaz.

Cilj ovoga radi bio je analizirati medijsko izvještavanje o sportskom događaju koji je uzdrmao temelje bivše države. Postavljene su dvije hipoteze o široj konotaciji događaja koji je odmah postao dio kolektivne memorije na hrvatskim i ex-jugoslavenskim prostorima.

H1: Neodigrana utakmica između Dinama i Crvene zvezde 1990. godine bila je uvod u rat u Hrvatskoj.

H2: Neredi su mogli biti spriječeni da je policija poduzela prethodne sigurnosne mjere.

2. Novinarstvo i sportsko novinarstvo

Prema stručnjacima za medije i komunikaciju te autorima Astrid Zipfel i Michael Kunczik u knjizi *Uvod u znanost o medijima i komunikologiju* novinarstvo obuhvaćaju proizvodnju informacija putem riječi i slika, temeljeno na skupljanju i provjerama. Također obuhvaćaju odabir kao i obrađivanje informacijskih sadržaja, autorsku pripremu za medije te obrađivanje (Zipfel i Kunczik, 2006: 69). Sveučilišni profesor Goran Vojković u svojoj knjizi *Medijsko pravo* za definiciju novinara navodi da je zakon o medijima definira kao:

„fizička osoba koja se bavi prikupljanjem, obradom, oblikovanjem ili razvrstavanjem informacija za objavu putem medija te je zaposlena kod nakladnika na temelju ugovora o radu ili obavlja novinarsku djelatnost kao samostalno zanimanje, u skladu sa zakonom“ (Vojković, 2023:3).

Vojković za definiciju medija spominje zakonsku definiciju u kojoj su:

„mediji novine i drugi tisak, radijski i televizijski programi, programi novinskih agencija, elektroničke publikacije, teletext i ostali oblici dnevnog ili periodičnog objavljivanja urednički oblikovanih programskih sadržaja prijenosom zapisa, glasa, zvuka ili slike“ (Vojković, 2023:1).

Hrvatski jezični portal [1] po pitanju sporta nudi definiciju u kojoj je sport *„skup sportskih disciplina koje se temelje na određenim pravilima; njima se bave amateri ili profesionalci; igra ili borilačka vještina koja se izvodi prema zadanim pravilima“* (2024.).

2.1. Sportsko novinarstvo

Miroslav Vasilj, autor udžbenika *Sportsko novinarstvo* nudi definiciju što sportsko novinarstvo jest, navodeći da se radi o posebnoj vrsti unutar novinarstva koja sportska događanja te ostale radnje vezane za isto komentira, prikazuje u izravnom prijenosu te po završetku događaja analizira. Kao neizostavne čimbenike takve radnje navodi: najavu, komentiranje, sportsku manifestaciju, sudionike takvog događaja, informacijski predmet, medije, sportske izvjestitelje kao i recipijente, odnosno publiku (Vasilj, 2014: 23). Vasilj govori o vještinama, znanju i kompetencijama koje bi sportski novinari trebali imati radi što profesionalnijeg obavljanja poslova, kao najvažnije spominje: znanje o sportu, opće naobrazba, razvoj osobnosti i vlastitog stila pisanja i komentiranja, shvaćanje što publika voli i koje su njene potrebe, tehnika pisanja, poznavanje medija, retoričkih i etičkih pravila, posjedovanje posebnih ili specijalnih vještina, obrada statistike i pridržavanje unutar zadanih termina (Vasilj, 2014: 23).

Jedan od autora koji se detaljnije bavio sportskim novinarstvom je i Marko Sapunar koji u knjizi *Osnove znanosti o novinarstvu* za ishodište novinarske profesije uzima objektivnost. Prema

njemu novinar mora duhovno, intelektualno i stvaralački prevladati nacionalne, etničke, socijalne, emotivne i druge osobne percepcije kako bi mogao procijeniti događaje ili pojave te izvještavati i objašnjavati njihovu važnost (Sapunar, 2004: 213-221). Za Sapunara i većinu novinara objektivnost je svetinja, ali također postoji shvaćanje da je apsolutna objektivnost iluzija. Iako se može činiti da novinari imaju jednostavan zadatak informiranja javnosti, u stvarnosti se suočavaju s mnogim izazovima. Sportski novinari moraju osigurati pravovremene i sveobuhvatne informacije, trebaju znati koje su potrebe čitateljstva, slušateljstva ili gledateljstva te društva kojem se obraća medij u kojem postoje te trebaju osjećati puls javnosti, a pritom joj ne podilaziti (Vasilj, 2014: 25).

Novinar je dužan pružiti pouzdane, relevantne i sveobuhvatne informacije kako bi recipijenti mogli formirati svoje mišljenje. Sport je postao središte medijske pažnje te takva vrsta medija na osobit način selektira što je važno, odnosno izabire ono od čega ima najviše koristi pa te informacije odašilje javnosti (Bartoš, 2012:158-166). Događaji na sportskim terenima često iniciraju značajne političke događaje. Primjerice, događaji na nogometnoj utakmici Dinama i Crvene zvezde 13. svibnja 1990. godine, označeni su kao prekretnica u sportskom novinarstvu.

Još jedan značajan događaj bio je incident na utakmici kvalifikacija za EURO 2016. između Srbije i Albanije u Beogradu, kada je iznad stadiona preletio dron s albanskom zastavom. Sportski novinari morali su pružiti informacije o povijesti političkih odnosa Srbije i Albanije, kao i o kontekstu incidenta (Radovanović, 2023: 99-107).

2.2. Sportsko novinarstvo u svijetu

Prvi sportski događaji održavaju se u antičkoj Grčkoj kao i u starom Rimu. Glasnici koji su bili zaduženi za izvještavanje građana, prenosili su vijesti iz sportskih borilišta i arena. Poveznica između sporta i medija seže u prvu polovicu prošlog stoljeća. Sport je bio glavni predmet početnih eksperimentiranja radija i televizije uz izravne prijenose najvećih sportskih događaja (Vasilj, 2014:18). Iako su radio i televizija značajno doprinijeli popularizaciji sporta, korijeni sportskog izvještavanja sežu mnogo dublje u povijest. Prema postojećim izvorima, prvo sportsko izvještavanje pripisuje se Homeru, antičkom pjesniku koji je 850. godine pr. n. e. izvještavao o "prvom neriješenom meču u hrvanju" između Odiseja i Ajanta. Osim toga, u Rimskom Carstvu su postojali izvještaji o sportskim nadmetanjima pa je poznato da se Marko Tulijski Ciceron žalio na svog izvjestitelja jer ga je ovaj obavještavao uglavnom o kolskim trkama i drugim sportskim događajima, a mnogo manje o političkim zbivanjima u Carstvu (Vasilj prema Miljanić, 2014: 18).

Razvoj modernog sportskog novinarstva dogodio se znatno kasnije. Krajem 19. stoljeća prvi sportski novinari pojavili su se u Europi i u Sjedinjenim Američkim Državama. U Europi, posebno

u Italiji i Engleskoj, počeli su se osnivati listovi posvećeni sportu. *The Illustrated London News* zaslužan je za prvo korištenje sportskih fotografija u ožujku 1889. gdje je objavio slike s veslačkog natjecanja između Cambridgea i Oxforda (Vasilj, 2014:18).

Prema Stjepanu Maloviću u knjizi *Osnove novinarstva* put od usmene predaje događaja i različitih zapisa u dužem vremenskom slijedu dovodi do tiskovina, raznih specijaliziranih sportskih izdanja, posebnih radijskih i televizijskih emisija pa do portala kao temelja današnjeg informiranja, posljedica čega je bio i sve veći broj zaposlenih u sportskom novinarstvu (Malović, 2005: 305).

U modernom svijetu, u kojem je ljudska populacija veća od osam milijardi, medijskih je sadržaja jako puno, te su lako dostupni. Međutim, mogu imati ozbiljne političke konzekvence. Primjera radi, kao rezultat sukobljavanja i iznimne političke zamršenosti, u susjednoj Bosni i Hercegovini razvila se žustra rasprava o televizijskim pravima i jeziku komentiranja sportskih voditelja, gotovo isključivo vođena prema nacionalnim kriterijima. Prava za prikazivanje Svjetskog nogometnog prvenstva u Kataru 2022. otkupio je javni RTV servis BiH (BHRT), ali prijenosi nisu bili dostupni na cijelom teritoriju BiH. Zakon o javnom radiotelevizijskom servisu BiH obvezuje BHRT da osigura pokrivenost najvažnijih svjetskih sportskih događaja, no podjela prava s mobilnim operaterom BH Telekomom ograničila je gledanje prijenosa u Republici Srpskoj i prostoru tzv. Herceg-Bosne. Dokaz je to da se javne televizije bore za prevlast vlastitih produkcija i pažnje javnosti, dok je međusobna suradnja minimalna, što je prepreka demokratskom razvoju društva (Radovanović, 2023: 102).

Kao pioniri prvih izravnih televizijskih prijenosa na radiju i televiziji izdvajaju se Nijemci i Britanci, a ne mogu se dogovoriti tko je u stvarnosti bio prvi. Prema nama dostupnim podacima, čini se da su to bili Nijemci, koji su 1936. godine prenosili Olimpijske igre (Vasilj, 2014: 18-19). Televizija u suradnji sa sponzorima dirigira i utječe na termine odigravanja sportskih događaja. Prihodi koji se ostvaruju od televizijskih prava ne traže daljnje ulaganje poput reklamiranja. Dobit je od svega toga da milijuni čitatelja, slušatelja i gledatelja širom svijeta mogu izravno ili u video i audio snimkama pratiti bilo koji događaj (Vasilj, 2014: 20).

Prvi izravni televizijski prijenosi vezani su upravo uz sportsko novinarstvo. Već spomenuti Nijemci u izravnom prijenosu prenose Ljetne olimpijske igre iz Berlina 1936. godine, Englezi preko BBC-a realiziraju izravni sportski prijenos 24. svibnja 1939., u kojem su prikazivali dvojicu najvažnijih konjičkih utrku *Derby*. Kod Francuza, zahvaljujući Ernestu Chamondu, nogomet je odigrao važnu ulogu. U ostatku svijeta, primjerice Japanu, za prvi je izravan prijenos odabran borilački sport. Prvo veliko natjecanje koje se moglo istodobno pratiti u više zemalja bilo je Svjetsko nogometno prvenstvo 1958., koje je igrano u Švedskoj. Među šesnaest zemalja koje su prijenos mogle pratiti našla se i tadašnja Jugoslavija (Vasilj, 2014: 184-185).

2.3. Sportsko novinarstvo u Republici Hrvatskoj

Sportsko novinarstvo na hrvatskim prostorima ima bogatu povijest i tradiciju, jer je sport oduvijek imao veoma važnu ulogu. Strast, tradicija, pitanje prestiža čine ga jednim od najvažnijih društvenih fenomena. Upravo sportski novinari igraju važnu ulogu u prenošenju sportskih susreta, analiziranju i komentiranju sportskih događaja te oblikovanju javnog mnijenja. Prema Vasilju, teoretičari Harvey Molotch i Marilyn Lester zaključili su da ljudi u sebi imaju instinkt koji im omogućuje spoznaju okoline mimo njihova izravna iskustva. Prema istraživanjima, 70 posto vremena provedenog u budnom stanju provodimo uz zvukove i slike različitih medija (Vasilj, 2014: 20).

Sportsko se novinarstvo u Hrvatskoj pojavljuje pred kraj 19 stoljeća i početkom 20. stoljeća, kada su se prvi sportski događaji počeli pratiti i objavljivati u tadašnjim tiskovinama. Jedan od najstarijih stručnih sportskih časopisa bio je *Hrvatski sokol*, koji je počeo izlaziti 1878. godine. Za organizirane oblike sportskog novinarstva važna je 1948., kada je osnovana i sekcija sportskih novinara. Bila je to prva stručna sekcija udruženju profesionalnih novinara na području jugoslavenske države, zahvaljujući kojoj je osnovana i Savezna sekcija novinara Jugoslavije, ali tek 1960-ih (HZSN, 2017). U narednim se godinama stalno poboljšavala i zanatska kvaliteta njihova rada.

Razmjena iskustava dovodi i do prvog sportskog lista, *Sportskih novosti* iz 1946. godine. Preko novinarske se sekcije potiče i suradnja s krovnom udrugom sportskih novinara, AIPS-om (Association Internationale de la Presse Sportive). Osnovana je u Parizu još 1924. godine, a danas okuplja novinare u više od 150 zemalja članica (Vasilj, 2014: 22).

Prvi izravni sportski prijenos u jugoistočnoj Europi bila je nogometna utakmica između Engleske i Jugoslavije, koju je 1956. kao mješavinu radio i televizije koja je bila tek u povojima, komentirao Mladen Delić. Radijski je ton, naime, bio montiran na televizijsku sliku. Prvi sportski prilog bila je pak Delićeva reportaža pod nazivom od Atene do Melbournea. Nakon Televizije Zagreb, njihove primjere izravnog sportskog izvještavanja slijede i druge jugoslavenske televizijske postaje pa tako Televizija Ljubljana 1958. prenosi stolnoteniski turnir. U Beogradu se prenosi utakmica u noćnom terminu između prve ekipe i mladog tima Crvene zvezde. Televizija Sarajevo za prvi izravni prijenos odabire nogometnu utakmicu Sarajevo-Trešnjevka odigranu 2. veljače 1965. godine. S vremenom, sportsko novinarstvo se prilagođavalo promjenama u društvu i razvoju novih tehnologija, od tiskanih medija preko radija i televizije do digitalnih platformi (Vasilj, 2014: 186).

Sportski novinari u Hrvatskoj su često vrlo prepoznatljivi po osebujnom stilu izvještavanja, ne samo zbog uloge u izvještavanju, već i kompetencijama da komentiraju i analiziraju šira društvena područja vezana sa sportom. U današnjoj je Hrvatskoj nekoliko medijskih kuća čiji je fokus usmjeren na sportske sadržaje. Od tiskanih medija su se 1945. pokrenule *Sportske novosti*, specijalizirani sportski dnevnik koji uživa veliki ugled među ljubiteljima sporta. Hrvatska radiotelevizija kao javni servis te komercijalne televizijske kuće poput RTL-a i Nove TV redovito prate sportske događaje i emitiraju sportske emisije. Vezano za sportski program značajna je i uloga Sportske televizije (SPTV) koja na svojoj stranici navodi da su joj u središtu interesa olimpijski i para olimpijski sportovi, a prati i školski i akademski segment, kao i brojne nekomercijalne sportove i natjecanja. Ona je zapravo i jedina medijska platforma u Hrvatskoj koja pokriva ta komercijalno neatraktivna sportska područja (SPTV, 2024).

Poput drugih zemalja, sportsko novinarstvo u Hrvatskoj suočava se s brojnim izazovima. Inoslav Bešker u svojoj knjizi *Istraživačko novinarstvo* navodi da je jedan od najvećih problema sukob interesa. Primjerice, neki su sportski novinari angažirani od strane sportskih organizacija koje se bave odnosima s javnošću. To dovodi do pristranosti u izvještavanju i kršenja temeljnih novinarskih standarda. Nadalje, sportski se novinari suočavaju s etičkim dilemama o granicama prava javnosti da bude informirana, ali i pravom pojedinca na privatnost s pitanjem gdje je ta granica? Jasno je da je fluidna, što znači da novinar sam mora procijeniti gdje počinje i završava. U novinarstvu je uvijek važno pronaći ravnotežu između senzacionalizma i profesionalnog izvještavanja (Bešker, 2004). Vasilj uspoređuje sudbinu istraživačkih novinara i sportaša na način da postizanje dobrih rezultata stavlja javnost na njihovu stranu. No, kad kola krenu nizbrdo, dolazi do promjene pa medijska publika postaje nemilosrdna (Vasilj, 2014: 226).

2.4. Hrvatski sportski novinari

Velik broj sportskih novinara u Hrvatskoj postali su prepoznatljivi glasovi tijekom prijenosa važnih sportskih događaja te prenošenjem antologijskih uspjeha ispisivali dio sportske povijesti. Na primjer, nogometne utakmice Hrvatske reprezentacije na Svjetskom i Europskom prvenstvu ili sportovi na Olimpijskim igrama izazivaju povećan interes javnosti. S druge strane, pojedine su novinare pratili različiti gafovi koji su im uništili karijere.

Digitalno doba uvodi značajne promjene u sportskom novinarstvu. Portali, društvene mreže te video i audio blogovi i podcasti omogućuju brži pristup sportskim informacijama. Online vijesti također zahtijevaju odgovore na 5W+H, novost je da se u takvom novinarstvu iznose i vlastiti komentari. Jonathan Dube s Instituta Poynter objašnjava da u sportskom novinarstvu nije bitno tko je prvi objavio vijest, ljude ne zanima samo što se dogodilo nego i što to zapravo znači. Kao primjer

navodi nogometni klub koji je izgubio u europskom natjecanju. Nije bitno napisati da je klub izgubio, već što to predstavlja za njegovu sudbinu u daljnjem natjecanju (Vasilj, 2014: 200-201).

Ivan Došen u članku „Sportski novinari u Hrvata“ na stranici *Lupiga.com* sportske izvještaje u našim medijima povezuje s ekstremnim stavovima i senzacionalizmom, uspoređuje s izvještajima s ratišta ili političkom propagandom, što u konačnici potiče mržnju. Posebno je to izraženo kada su protivnici sportaši iz Srbije.

U cijelom članku prevladava negativna konotacija, nazivajući ih „hrabrima“ (ne)sportskim novinarima. Navodi da su novinari često pokazivali strah pred moćnim sportskim osobama poput Zdravka Mamića i Igora Štimca. Kada je Mamić jednom prilikom javno psovao i vrijeđao novinare, prisutni su šutjeli, kimali glavama i tek kasnije u redakciji uputili svoje kritike. Kao jedan od događaja spomenut je napad Zdravka Mamića na urednicu sportske rubrike dnevnika „24 sata“ Romanu Eibl, a Dinamovi igrači i stručni stožer pružili su podršku svom izvršnom dopredsjednika. Ni dnevnik „24 sata“ nije imun na veličanje tih igrača i trenera, oslovljavajući ih nadimcima, a na temelju toga može se zaključiti njihova bliskost i povezanost. Emisija *Nedjeljom u 2* voditelja Aleksandra Stankovića pružila nam je apsurd u kojem se voditelj nalazio u podređenom položaju, što pokazuje strahopoštovanje prema agresivnom rukovoditelju GNK Dinama Zdravku Mamiću. Na njegovoj dugačkoj listi ispada pronalaze se događaji poput jurnjave za sportskim novinarom podno zapadne tribine stadiona, a i gađanja soljenkom novinara *24 sata* u Litvi..

Kristian Došen u tekstu *Sportski novinari u Hrvata* sportske komentatore optužuje da se dodvoravaju sportskim moćnicima. Za primjer uzima Štimca, koji je nekoliko puta napadao "neposlušne" novinare i zabranio im ulazak u autobus s hrvatskim reprezentativcima. S obzirom da nitko nije imun na kritike, sportaši, igrači i treneri kao javne osobe su još osjetljiviji, što dovodi do prijetnji i napada na novinare. Žrtve takvih fizičkih napada bili su Branko Stipković i Dražen Krušelj. Problem nastaje u tome što medijske kuće ne staju u obranu svojih novinara. Upravo mediji stvaraju euforiju nakon sportskih pobjeda, koje se u Hrvatskoj i na Balkanu doživljavaju kao najvažniji događaji, dok se porazi doživljavaju kao nacionalne tragedije. Pobjede se slave naslovima poput "Heroji" i "Genije", dok se utakmice najavljuju ratnim pokličima poput "U boj", "Sad ili nikad" i "Bitka svih bitaka", stvarajući dojam da se te bitke zapravo odvijaju na bojnopolju. Treba ipak spomenuti kako oko najpoznatijih sportskih novinara u Hrvatskoj, nema toliko dvojbi niti oko njihove stručnosti kao ni u građenju njihovih karijera.

3. Nogomet

Prema Hrvatskom jezičnom portalu nogomet je „sport igra u kojoj se lopta udara nogom i glavom (ne rukama), a cilj igre je pobjeda postizanjem više zgoditaka (golova)“ (2024.).

Enciklopedija.hr [2] definira ga kao sportsku igru loptom između dva tima sa ciljem postizanja pobjede uz što više postignutih pogodaka (golova, od engl. goal) u protivničke vratnice, na način da lopta cijelim opsegom prođe bijelu liniju između stupova vrata. Nogometnu ekipu čini 11 igrača (vratar, obrambeni igrači, vezna linija i napadači). Utakmica traje dva poluvremena po 45 minuta uz dodatak sudačke nadoknade, s odmorom (pauzom) od 15 minuta. Igra se svim dijelovima tijela, osim rukama od ramena do šake (2024.).

Prema podacima Međunarodne nogometne federacije (FIFA), nogomet, ili kako ga poznaju u Sjevernoj Americi *soccer*, igra više od 240 milijuna ljudi diljem svijeta.

Nogomet je kroz povijest stvorio brojne zvijezde i idole, kao što su Puskas, Pele, Crujff, Maradona, Ronaldo, Ronaldinho, Rivaldo, Cristiano Ronaldo, Messi, Modrić i dr, a od mlađih nadolazećih zvijezda svakako se ističu Halland, Bellingham, Mbappe i drugi.

3.1. Počeci nogometa

Na stranici enciklopedija.hr [2] navedeno je da su neke od vrsti loptanja nogom sličnih današnjem nogometu bili poznati prije više od 2000 godina kod starih naroda Babilonaca, Kineza, Egipćana, Grka, Rimljana i dr. Iako postoje teorije o starom mezo-američkom nogometu, moderni nogomet kakav danas poznajemo, svoje korijene vuče iz Engleske iz 19. stoljeća. Godine 1863. u Londonu je osnovan nogometni savez (*Football Association*) koji utemeljuje prva nogometna pravila. Prvi nogometni klub na svijetu bio je danas ugašeni *Sheffield Football Club*, osnovan je 1855. godine u Engleskoj. Od trenutno postojećih najstariji je *Nottingham County*, osnovan 1865. Reprzentacije Engleske i Škotske odigrale su prvu međunarodnu utakmicu u Glasgowu 1872. godine (2024.).

Iz Engleske se ideja o nogometu proširila Europom i Atlantikom, nakon čega se osnivaju nogometni savezi u Danskoj 1874. te u Nizozemskoj, Italiji, Francuskoj, Švicarskoj. August Hermann i Konrad Koch, školski učitelji, dovode ovaj sport u Njemačke škole oko 1874., dok se migranti iz europskih zemalja donijeli nogomet i u Sjedinjene Države.

Slika 1. Počeci nogometa ¹

U članku *The history of soccer* [3] spominje se da je prvi nogometni savez osnovan u Engleskoj 1863. godine, koji ujedno utemeljuje pravila koja su se nastavila mijenjati, dok su veličina i težina lopte postale standardizirane. Pravila nalažu da je zabranjeno nošenje lopte rukama, čime se jasno razdvajaju nogomet i ragbi kao dva odvojena sporta. Dvadeseto stoljeće donosi brz razvoj nogometa, što je potaknuto i industrijalizacijom. Dominaciju nad školskim ekipama preuzimaju klubovi sastavljeni iz tvorničkih ekipa. Novčane nagrade za najbolje igrače postaju uobičajene, a ulaznice za nogometne događaje postaju sve traženije, zbog čega se uvode i prve pretplate. Među gledateljima izdvajaju se pripadnici radničke klase.

Širom svijeta organiziraju se nogometni savezi te postaju nosiocima organizacije domaćih liga, pri čemu engleska liga postaje prva profesionalna nogometna liga. U Njemačkoj se nogomet igrao na amaterskoj razini do 1949. godine, kada su uvedene polu profesionalne lige. Prva profesionalna liga u zemlji, *Bundesliga* [3], započela je u sezoni 1963./64. Ligu je činilo 16 klubova odabranih na temelju sportskih rezultata, ekonomskih kriterija i zastupljenosti različitih regionalnih liga. Sve

¹ Izvor: <https://www.sandiegouniontribune.com/sports/national/story/2023-07-24/former-england-striker-trevor-francis-britains-first-1-million-pound-player-dies-at-69>

do 2001. *Bundesliga* je bila pod pokroviteljstvom Njemačkog nogometnog saveza, a do promjene dolazi osnivanjem Njemačke nogometne lige. U počecima nogometne lige u SAD-u uglavnom su koristile naziv *football* za svoje aktivnosti, ali zbog terminologija američki nogomet i nogomet početkom 20. stoljeća, počeo se koristiti spomenuti naziv *soccer*. Interes za nogomet u SAD-u naglo je porastao s kandidaturom za domaćinstvo Svjetskog nogometnog prvenstva 1994. godine. Rezultat toga bilo je osnivanje profesionalne lige na otvorenom, *Major League Soccer*, pokrenute 1996. godine.

Kontinentalni klupski nogometni turniri [4] postoje već dugi niz godina, uključujući UEFA (Europska nogometna konfederacija) Ligu prvaka i CONMEBOL (Južnoamerička nogometna konfederacija) Ligu prvaka, gdje su prvaci tih dviju konfederacija igrali za Interkontinentalni naslov. FIFA Svjetsko klupsko prvenstvo, turnir između pobjednika šest kontinentalnih konfederacija, kao i prvaka lige domaćina, stvoreno je na prijelazu u novi milenij, a održava se od 2005. godine.

Krajem 19. stoljeća postojalo je nekoliko nacionalnih nogometnih reprezentacija, uključujući Englesku i Škotsku. Njemačka reprezentacija prvi se put pojavljuje na međunarodnim natjecanjima u nogometu od 1908. godine. Nogomet je postao priznat sport na Olimpijskim igrama u Londonu 1908. godine. FIFA kao krovna organizacija i svjetsko upravno tijelo za nogomet organizirala je prvo Svjetsko prvenstvo 1930. godine. Naslov prvog svjetskog prvaka osvojio je Urugvaj. Turnir se održava svake četiri godine, uz izuzetak tijekom Drugog svjetskog rata, kada je otkazan 1942. i 1946. godine. Svjetsko prvenstvo održano 2022. godine u Kataru prvi je puta igrano u zimskom terminu.

UEFA je organizator Europskog nogometnog prvenstva, poznatog kao Euro. Glavno je to natjecanje seniorskih muških reprezentacija članica UEFA-e, koje određuje kontinentalnog prvaka Europe. Održava se svake četiri godine, izmjenjujući se s FIFA-inim Svjetskim prvenstvom. Prvo izdanje Eura održano je tek 1960. godine.

Na službenim UEFA stranicama u članku *UEFA Nations League receives green light* [5] spominje se pokretanje novog međunarodnog natjecanja UEFA Liga nacija. Prva je sezona igrana u terminu od rujna 2018., nakon Svjetskoga nogometnog prvenstva u Rusiji, a završila je u lipnju 2019. završnim turnirom Final 4. U povijest se kao prvi pobjednik i osvajač pehara Lige nacija upisala reprezentacija Portugala. Natjecanje je pokrenuto kao zamjena za međunarodne prijateljske utakmice igrane prema FIFA-inom kalendaru.

Od ostalih kontinentalnih natjecanja održavaju se svake dvije godine CONCACAF Gold Cup, natjecanje muških nacionalnih nogometnih timova koji se natječu za kontinentalnog prvaka Sjeverne Amerike, Centralne Amerike i Kariba [6]. FIFA, svjetska krovna nogometna organizacija, na svom popisu ima 211 nacionalnih saveza. Kontinentalna natjecanja su

raspoređena u šest konfederacija: CAF (Afrička nogometna konfederacija), AFC (Azijska nogometna konfederacija), UEFA, CONCACAF, OFC (Oceanija nogometna konfederacija) i CONMEBOL. S vremenom se broj reprezentacija uključenih u kvalifikacije za Svjetsko prvenstvo povećao s početnih 32 na prvim kvalifikacijama 1934. godine na današnjih više od 200, što dovoljno govori o tome što nogomet znači na globalnoj razini.

3.2. Razvoj nogometa u Hrvata

Nogomet u današnjem formatu prvi su na području Hrvatske zaigrali Englezi 1873. godine [6]. Utakmicu su odigrali radnici koji su došli u Rijeku radi izgradnje tvornice, dok su lokalni hrvatski mladići počeli igrati nogomet u Županji 1880. godine u tamošnjoj tvornici tanina. Prvo tiskano izdanje Pravila igre na hrvatskom jeziku tiskano je 1896. godine u Zagrebu. Na kraju 19. stoljeća nogomet kao sport počinje se igrati u školama, u čemu prednjači Zadar. Oko 1900. godine uvršten je i u programe škola u Istri, Slavoniji i drugim gradovima diljem Hrvatske.

Prema izvorima, prvu nogometnu loptu u Zagreb donio je Franjo Bučar 1893. godine [2]. Godine 1903. osnivaju se i prvi nogometni klubovi: Prvi nogometni i športski klub Zagreb (PNIŠK) i HAŠK (Hrvatski akademski športski klub). Indikativno je da se upravo u Zagrebu 1919. osniva Jugoslavenski nogometni savez (JNS), koji punopravnim članom FIFA-e postaje 1921. Reprezentacija Jugoslavije svoju je prvu međunarodnu utakmicu odigrala na Olimpijskim igrama u Antwerpenu 1920. Prvo organizirano prvenstvo Jugoslavije odigrano je 1922. Među klubovima s područja Hrvatske najviše uspjeha u prvenstvima ostvarili su Hajduk Split te zagrebački klubovi Građanski, u međuratnom razdoblju, odnosno Dinamo nakon završetka Drugog svjetskog rata.

Početak 20. stoljeća, donosi razvoj brojnih nogometnih klubova u Hrvatskoj [7]. Posebno je zanimljiv događaj iz 1906. godine gdje se u Zagrebu na Marulićevom trgu, na području današnje Sveučilišne biblioteke, odigrala prva javna nogometna utakmica između HAŠK-a i PNIŠK-a (1:1), što potiče želju za osnivanjem sportskog saveza. Reprezentacija Hrvatske je prvu zabilježenu međunarodnu nogometnu utakmicu odigrala u Pragu 1907. protiv češkog prvaka Slavije, za koju se tada smatralo da je vodeća ekipa u Europi. Važno je napomenuti da nakon završetku Drugog svjetskog rata započinje borba za jednaki status unutar jugoslavenske nogometne organizacije. Tada su se mnogi sportski kolektivi ugasili ili im je promijenjeno ime, ali osniva se i puno više novih nogometnih klubova.

Na stranicama HNS-a navodi se da je Hrvatski nogometni savez (HNS) osnovan 13. lipnja 1912. godine [7]. Hrvatski nogometni savez svoju povijest započinje izborom dr. Milovana Zoričića za predsjednika nogometne sekcije Hrvatskog športskog saveza 13. lipnja 1912. godine.

Članstvo HNS-a u organizaciji FIFA-i potječe od 1941. godine, no formalno je obnovljeno 3. srpnja 1992., nakon proglašenja samostalnosti Republike Hrvatske. HNS punopravnim članom UEFA-e postaje 17. lipnja 1993. godine.

Slika 2. Počeci nogometa u Hrvatskoj²

Proglašenjem samostalne Hrvatske započinje uzlet i izuzetno uspješna era hrvatskog nogometa [7]. Reprezentacija redovito sudjeluje na velikim natjecanjima (12 od 14), a kao najznačajniji trenuci može se ubrojiti osvajanje svjetske bronce u Francuskoj 1998. godine te plasman u finale i srebrna medalja na Svjetskom prvenstvu u Rusiji 2018. godine. Generacija predvođena izbornikom Zlatkom Dalićem ostvarila je nevjerojatan uspjeh, a Luka Modrić je proglašen najboljim igračem turnira te dobitnikom Zlatne lopte. Nogometna reprezentacija Hrvatske, koja dobiva nadimak „Vatreni“, svoj put nastavlja na trijumfalni način i četiri godine nakon osvajanja srebrne medalje na Svjetskom prvenstvu u Rusiji. Ponovno iznenađuju svjetsku nogometnu scenu osvajanjem brončane medalje na Svjetskom prvenstvu u Kataru. Na putu do bronce, Hrvatska je u četvrtfinalu eliminirala favorizirani Brazil nakon izvođenja jedanaesteraca, postigavši jednu od najvećih pobjeda u svojoj povijesti, a treće mjesto osvajaju pobjedom protiv Maroka 2:1. Luka Modrić ponovo postaje osvajač, ali ovog puta Brončane lopte kao treći najbolji igrač prvenstva.

Na svom prvom Europskom prvenstvu 1996. u Engleskoj, Hrvatska je stigla do četvrtfinala, gdje je ispala od kasnijeg osvajača Njemačke [7]. Na korak od najvećeg uspjeha na europskim prvenstvima dolazi 2008. godine na Europskom prvenstvu u Austriji i Švicarskoj, gdje je u

² Izvor: <https://blog.migk.hr/2024/02/16/povijest-nogometa-u-konavlima/utakmica-pod-stanicom-gizdic/>

dramatičnoj utakmici protiv Turske ostala na korak do polufinala. Uz uspjehe seniorske reprezentacije, Hrvatski je nogometni savez imao uspjehe i u mlađim kategorijama, brojni su njihovi nastupi na završnim turnirima Europskog i Svjetskog prvenstva. Ističe se i uspješna organizacija Europskog prvenstva za igrače do 17 godina u svibnju 2017. godine.

3.3. Generacije velikana

Generacije velikana kao što su Davor Šuker, Aljoša Asanović, Zvonimir Boban, Robert Jarni, Goran Vlaović, Robert Prosinečki, Slaven Bilić i drugi, pod vodstvom izbornika Miroslava Blaževića, utkala je put budućim generacijama, koji su to maksimalno iskoristili i ostavili dubok trag na nogometnim travnjacima u najvećim svjetskim klubovima [7]. Mario Mandžukić može se pohvaliti činjenicom da je dva puta bio strijelac u finalima s Bayernom i Juventusom. Kapetan Hrvatske reprezentacije Luka Modrić osvajač je šest trofeja Lige prvaka s Real Madridom. Njegov prethodnik u ulozi kapetana Hrvatske, Darijo Srna, te imena poput Ivana Rakitića, Eduarda Da Silve, Dade Prše, Matea Kovačića, Ivice Olića i mnogih drugih ostaju najboljim sportskim ambasadorima Hrvatske.

4. Neodigrana utakmica Dinamo – Crvena zvezda

U ovom je poglavlju riječ o prijelomnoj utakmici NK Dinama protiv beogradske Crvene zvezde iz svibnja 1990., koja je zbog okolnosti neodigravanja, ponajprije onih političkih, izravno utjecala na tijek hrvatske i jugoslavenske povijesti, ostavši tako činjenicom od trajnog značenja.

4.1. Povijest današnjeg GNK Dinamo

Povijesni prikaz današnjeg GNK Dinama seže u početak 20. stoljeća. Postoje mnogi novinski i publicistički zapisi koji navode različite godine osnivanja Dinama te razne nazive kojima se klub nazivao tijekom prošloga stoljeća. Među njima se ističu zapisi Fredija Kramera, koji je napisao i nekoliko monografija o Dinamu. U svojoj monografiji iz 1985. zabilježio da je Dinamo osnovan 9. lipnja 1945. kao Fiskulturno društvo komunalaca "Dinamo". Međutim, u svojem drugom radu iz 1999. tvrdi da je klub osnovan 1903. godine, naslijedivši Prvi hrvatski građanski športski klub, odnosno spajanjem Dinama i HAŠK-a, te je preuzeo tu godinu kao datum osnutka kluba. Nakon 12 godina, u svojoj trećoj monografiji iz 2011, Kramer je opet promijenio mišljenje. Ustvrdio je da je Dinamo nasljednik isključivo Prvog hrvatskog građanskog športskog kluba, s datumom osnutka 26. travnja 1911. Činjenica je da je klub tijekom svoje povijesti nekoliko puta mijenjao ime. Od 1945. do 1991. bio je pod imenom Dinamo, zatim HAŠK Građanski do 1993., potom Croatia, i od 2000. ponovno Dinamo, od 2011. s prefiksom GNK, kojim potvrđuje kako je sljedbenik Prvog hrvatskog građanskog športskog kluba ili poznatijeg kao Građanski, koji je između dva svjetska rata osvojio pet naslova jugoslavenskog prvaka.

Aktualni Dinamov kroničar, Miroslav Tomašević, slaže se sa posljednjom Kramerovom monografijom. Prema Tomaševiću, kako je to naveo 2015., Dinamo je sportski nasljednik Građanskog te je za tu tvrdnju naveo nekoliko dokaza. Autor navodi da su isti igrači bili u oba kluba, da su igrali na istome stadionu, nosili dresove iste boje i imali iste članove uprave. Zbog tih razloga slaže se s datumom osnutka Dinama 26. travnja 1911. godine kada je osnovan Građanski.

Dinamo je i ukupno najtrofejniji hrvatski nogometni klub s 35 naslova prvaka Jugoslavije i Hrvatske, 23 pokala pobjednika Kupa, osam Superkupova i osvojenim Kupom velesajamskih gradova 1967. godine što je dugo bio jedini trofej osvojen u nekom europskom natjecanju od strane bilo kojeg kluba iz bivše Jugoslavije. Dinamo svoje prvo europsko finale igra 1963. godine u Kupu velesajamskih gradova, gdje je poražen rezultatom 4-1 od Valencije. Do prvog europskog trofeja dolaze 1967. pobjedom 2-0 nad engleskim *Leeds Unitedom*. Najveći uspjeh u povijesti ostvaruju legende tog razdoblja Škorić, Belin, Brnčić, Ramljak, Blašković, Gračanin, Lamza, Čerček, Pirić, Gutzmirtl, Zambata i Rora, koje je tada predvodio trener Ivica Horvat [8]. Tih su godina legendarni treneri Dinama bili i Branko Zebec, koji je vodio klub do spomenutog finala, te Zlatko Čajkovski

i Dražen Jerković. Njihovu je slavu petnaestak godina kasnije dosegnuo i Miroslav Ćiro Blažević, koji je Dinamo u furioznom ritmu 1982. doveo do titule jugoslavenskog prvaka, što je tada u posebnoj mjeri nadmašivalo sportske okvire, a u toj su sjajnoj maksimirskoj generaciji prednjačili Zajec, Kranjčar, Mlinarić, Cerin, Deverić, Mustedanagić, Bračun, Bošnjak, Hadžić, Vlak i Z. Cvetković.

Slike 3. Logo Dinama nekada i sada

Na međunarodnom planu Dinamo je, u 21. stoljeću, ostvario značajne pobjede protiv nekih od najvećih europskih klubova. Osam puta su nastupili u grupnoj fazi Lige prvaka, deset puta u Ligi Kupa UEFA i Europa ligi te jednom u Konferencijskoj ligi. Igrali su i osminu finala Europa lige 2018/19., četvrtfinale 2020/21. i osminu finala Konferencijske lige 2023/24 [8].

Dinamo je također bio ključan za uspjeh hrvatske nogometne reprezentacije, s mnogim bivšim i sadašnjim igračima koji su igrali značajne uloge na Svjetskom prvenstvu 2018. i 2022. godine. Uz HNK Hajduk iz Splita, smatra se da je Dinamo i najpopularniji nogometni klub u Hrvatskoj s 1,6 milijuna navijača i velikim brojem simpatizera u inozemstvu. U 2011. godini klub je nadopunio naziv u Građanski nogometni klub (GNK) povodom stogodišnjice kluba.

Osim domaćih i europskih uspjeha, Dinamo je 2018. godine primio brojne nagrade. Sportska nagrada za najbolji sportski klub u Hrvatskoj, CAFE nagrada za aktivnosti za navijače s invaliditetom te priznanje od međunarodne organizacije Peace and Sport za društveno odgovorne projekte samo su neka od priznanja koja su stigla na Maksimir.

4.2. Povijest Crvene zvezde

U članku Davora Kovačića *Hrvatski nogomet u doba cara, kralja, poglavnika i maršala* spominju se i rani početci nastanka nogometnog kluba Crvena zvezda i kontroverze koje su je pratile. Sportsko društvo Crvena zvezda osnovano je 4. ožujka 1945. od strane članova Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Srbije. Mjesec dana ranije, u veljači iste godine, osnovano je novo omladinsko fiskulturno društvo koje je ubrzo preraslo u sportski kolektiv i dobilo ime Crvena zvezda. Prema Kovačiću, glavni osnivač tog beogradskog kluba bio je visoki politički dužnosnik Slobodan Penezić Krcun, načelnik Ozne. Kasnije, kao ministar unutrašnjih poslova i predsjednik republičke vlade, Penezić Krcun je fanatično podržavao Crvenu zvezdu koristeći svoj autoritet, ponekad i uz fizičke prijetnje, kako bi privolio nogometaše da igraju za beogradski klub. Zbog prisutnosti visokih dužnosnika iz policije i obavještajnih službi u upravi kluba, Crvena zvezda je često nazivana „pandurskim“, „milicijskim“ te „udbaškim“ klubom. U klubu je važnu uloga imao i Vladimir Dedijer, osobni Titov biograf. Jednom prilikom izjavio je da su se oko kluba počeli motati neki državni dužnosnici koji nisu znali je li Crvena zvezda „fabrika pekmeza iz Kragujevca ili fudbalski klub“ (Kovačić, 2019: 160).

Prva utakmicu odigrali su na sam dan osnivanja, a protivnik je bio Prvi vojnik, ekipa Druge brigade KNOJ-a. Crvena zvezda je slavila rezultatom 3:0. Strijelac prvog, povijesnog gola za Crvenu zvezdu bio je Kosta Tomašević. Tijekom prve godine postojanja, Zvezda je odigrala je ukupno 36 utakmica, zabilježivši 30 pobjeda, pet remija i samo jedan poraz, u Temišvaru protiv Rumunjske [9].

Za prvog predsjednika kluba izabran je Đorđe Paljić, za potpredsjednike Slobodan Ćosić i Zoran Žujović, za tajnika Ljubiša Sekulić, za blagajnika Dušan Bogdanović, a ekonomist je bio Predrag Đajić. Prvi trofej u prvenstvu Srbije osvojen je 1946. godine. Konkretno, u završnom natjecanju u svibnju i lipnju 1946. godine sudjelovalo je šest timova. Crvena zvezda je osvojila prvo mjesto pobijedivši Željezničar u Nišu, Metalac u Beogradu, Jedinstvo u Smederevu i Radnički u Kragujevcu.

Slika 4. Grb Crvene zvezde³

Godine 1948. osvojen je prvi Kup, a u finalu je s uvjerljivih 3:0 pobijedila beogradski Partizan. Slijedi razdoblje stalnog osvajanja trofeja u republičkim okvirima. Napokon, 1951. godine u nezabilježenoj triler završnici prvenstva najtrofejniji srpski klub stiže i do naslova najboljeg u državnom prvenstvu. Sustigli su prednost zagrebačkog Dinama od pet bodova (tada je pobjeda donosila dva boda) u posljednja tri kola, a oduševljeni navijači zapalili su novine na stadionu i na ramenima nosili svoje junake kroz Beograd. U narednim desetljećima Crvena zvezda izrasta u giganta svjetskog formata, s prepoznatljivom brzom i učinkovitom igrom. Godina 1957. donijela je Crvenoj zvezdi peti naslov prvaka, kao i prvi veliki europski uspjeh. Crveno-bijeli su igrali na međunarodnoj europskoj sceni, dosegnuvši polufinale u Kupu europskih prvaka. Talijanska Fiorentina slavila je s 1:0 u Beogradu, dok je meč u Italiji završio neriješeno. Narednih desetljeća crveno-bijeli su bili redovan sudionik euro kupova, pobjeđivali su mnoge nogometne divove, a Crvena zvezda je zahvaljujući sjajnim igrama i vrhunskim velemajstorima u svojim redovima postala simbol istočnoeuropskog nogometa. Tri puta je, nakon finala Kupa UEFA, igrala četvrtfinale Kupa europskih prvaka. Prvi put 1981. godine, kada je protivnik bio Inter. Prvi meč je odigran u Milanu, a rezultat je bio neriješen, 1:1. U revanšu je slavio Inter. Naredne godine, u dvomeču protiv Anderlechta, Crvena zvezda je poražena u obje utakmice rezultatom 2:1. Pet

³ Izvor: <http://www.crvenazvezdafk.com/scc/istorija>

godina kasnije, 1987. godine, u četvrtfinalu je rival bio slavni Real iz Madrida, kojeg je Zvezda svladala pred punim stadionom u Beogradu rezultatom 4:2. U uzvratu koji je uslijedio, Crvena zvezda je bila poražena 2:0 u Madridu te se zbog golova postignutih u gostima dalje plasirao španjolski prvak.

Nagrada za godine uspješnog rada na Marakani je konačno stigla 1991. godine, kada zlatna generacija srpskog kluba osvaja Europu i svijet. U finalu Kupa europskih prvaka pobijedili su Olympique Marseille nakon izvođenja jedanaesteraca. Samo nekoliko mjeseci kasnije u Tokiju je pehar namijenjen svjetskom klupskom prvaku također je zablistao u trofejnoj dvorani stadiona Marakana. I sljedeće je godine Zvezda nastupala u Kupu europskih prvaka, ali zbog uvođenja sankcija nije odigrala nijednu utakmicu pred svojim vjernim navijačima. Sampdoria je bila posljednja prepreka koju je Crvena zvezda trebala savladati kako bi ponovo igrali finale ovog natjecanja. Utakmica koja se igrala u Sofiji završena je rezultatom 3:1 u korist momčadi iz Italije [9].

Tijekom rata 1990-ih godina Crvena zvezda se našla u teškom razdoblju tijekom kojeg su rukovodstvo i igrači često mijenjani, ali i u takvoj situaciji klub je uspio osvojiti zavidan broj trofeja u srbijanskim okvirima. U ljeto 2014. godine Zvezda je osvojila 27. titulu prvaka države, i to nakon višegodišnjeg "posta". Dvije godine kasnije, 28. titula prvaka osvojena je na dominantan i uvjerljiv način, i od tada počinje nova era sa novim rukovodstvom i veliki povratak na europsku scenu. U sezoni 2017/18. igrana je grupna faza Europske lige i osiguran plasman u šesnaestinu finala, što je bilo prvo prezimljavanje u Europi poslije 26 godina. Osvojene su dvije uzastopne titule prvaka i u naredne dvije sezone igrana je dva puta uzastopno grupna faza Lige prvaka [9].

4.3. Međusobni susreti Dinama i Crvene zvezde

Rivalstvo između NK Dinama i Crvene zvezde datira još iz vremena bivše Jugoslavije. Njihovi susreti su uvijek privlačili veliku pozornost javnosti i nosili veliku težinu, ne samo zbog sportskog nadmetanja, već i zbog političkih i društvenih implikacija.

Dana 18. svibnja 1991. godine Dinamo i Crvena zvezda posljednji su se put sučelili na terenu. Zagrebački plavi su na kraju pobijedili s 3:2. Susret je bio obilježen velikim preokretom rezultata i brojnim prilikama. To je bila posljednja sezona jugoslavenske lige, a Crvena zvezda se ponovno vratila na maksimirski teren nakon incidenta koji se dogodio 13. svibnja godinu dana ranije. Već u prvih 17 minuta susreta postignuta su čak tri pogotka. Darko Pančev je u šestoj minuti glavom postigao gol za vodstvo Crvene zvezde, a zatim je u 14. minuti postigao još jedan gol iskoristivši nespretnu reakciju Dinamove obrane. Samo tri minute kasnije, Dinamo se vratio u igru golom Davora Šukera iz kaznenog udarca. Prije kraja prvog poluvremena Josip Gašpar je izjednačio

rezultat. Prije početka drugog poluvremena, trener Crvene zvezde Ljupko Petrović je isključen zbog nesportskog ponašanja. Konačan rezultat postavljen je u 89. minuti kada je Gregor Židan postigao gol glavom. Dinamo je prije tog susreta bio drugi u prvenstvu s velikim zaostatkom od 10 bodova za Zvezdom pa je i nakon te velike pobjede bilo jasno tko će osvojiti prvenstvo. Bio je to ukupno 106. službeni susret između Dinama i Crvene zvezde, od čega je 90 odigrano u prvenstvu, uključujući i neodigrani derbi godinu dana ranije, te 16 u Kupu. Usput rečeno, crveno-bijeli su 11 dana kasnije osvojili finale Kupa prvaka pobijedivši Olympique Marseille.

Najpoznatiji se susreta zagrebačkog i beogradskog kluba dogodio 1990. godine, kada je utakmica između Dinama i Crvene zvezde prekinuta zbog nereda na tribinama, simbolično najavljujući raspad jugoslavenske države. Analiza utakmice Dinamo - Crvena zvezda dijelom se oslanja na studiju Đorđa Đorđevića iz knjige *Antropolog među navijačima*. Iako je knjiga pisana iz beogradskog kuta, zanimljiva je kao antropološka analiza stanja u bivšoj državi. Đorđević je svoju analizu temeljio na različitim materijalima, uključujući internetske portale i tiskana izdanja iz Hrvatske i Srbije, većinom iz razdoblja između 2009. i 2011. godine.

Prema Đorđeviću, utakmica je postala bitna epizoda o „stvaranju države unutar hrvatskog političkog etno mita“. Đorđević smatra da su neredi na Maksimiru 1990. godine s vremenom prerasli u politički mit. U hrvatskom medijskom prostoru, Đorđević prepoznaje kroz pojmove: borba - sukob nepravdom ogorčenih Dinamovih navijača s nenarodnom policijom, žrtvovanje - bitka golorukih mladića protiv odnarođene sile, te pobjeda - izražena kroz „povijesno ne“ srpskoj hegemoniji. Takav pogled uključuje i neprijatelja, koji se u ovom slučaju pojavljuje u obliku milicije i srpskih huligana. Za mitološko je oblikovanje ključan i heroj - kapetan Dinama Zvonimir Boban, koji je ušao u povijest obranivši navijača od napada policajca (Đorđević 2015:153-15).

5. Navijačke skupine

U okviru ovog poglavlja bit će više riječi o povijesnom prikazu navijačkih skupina u svijetu, povijesnom prikazu navijačkih skupina u Hrvatskoj, ranijim navijačkim skupinama Dinama, ranijim navijačkim skupinama Crvene zvezde te navijačkim sukobima. Time se potvrđuje teza da nogomet kao najvažnija sporedna stvar na svijetu ne može bez publike koju se često naziva i dvanaestim igračem na terenu.

5.1. Huliganizam i navijački sukobi

Richard Giulianotti u djelu *Football: A Sociology of the Global Game* pruža evolucijski prikaz navijača, koji se razvija od u rasponu od običnih navijača pa do angažiranih aktivista za društvena pitanja. On ističe da je navijačko ponašanje od samih početaka uključivalo određenu razinu fizičkog nasilja, što je postalo i tradicijom. Početni huliganizam razlikovao se od kasnijeg razvoja kulture nasilja započetog u Velikoj Britaniji 1920-ih godina. Uključuje ciljano, sustavno i kolektivno nasilje, izraženo kroz fizičke obračune s navijačima protivničkih klubova. Nasilje time postaje sastavni dio navijačke subkulture, a vrhunac doseže između 1960-ih i 1970-ih godina s povećanim brojem novih subkulturnih grupa. Nasilje se odvijalo u dva smjera, izvan stadiona i na stadionu, gdje se zapravo odvijala glavnina takvih konflikata. Zahvaljujući tome uvedene su različite sigurnosne mjere poput zaštitnih ograda i prostornog odvajanja navijačkih skupina, ali nisu pokazale učinkovitost te su čak pojačale nasilje (Giulianoti, 2007.).

Promjene se događaju 1980-ih godina, kad navijači prihvaćaju *casual* stil, mijenjajući izgled i garderobu. Kod Dinamovih navijača prepoznaje se engleski stil mode, nošenje spitfire jakni uz traper hlače te masovna pojava šalova. Promjena društvenog statusa navijača dovodi do toga da to sve više postaju pripadnici srednjeg sloja. Istodobno, policija uvodi novitete poput video nadzora, javljanja registriranih huligana u postaje i ubacivanja agenata u navijačke skupine. Postmoderan ciklus navijestio je otvaranje navijača prema izvanjskom okružju, stvaranje nacionalnih i međunarodnih navijačkih organizacija te djelovanje izvan nogometne sfere (Giulianoti, 2007.)

Russell Ward u svom radu *Fan violence: Social problem or moral panic? Aggression and Violent Behavior* dotaknuo se navijačkih nereda. Navijačke sukobe često poistovjećuje sa huliganizmom, koji predstavlja ozbiljan problem jer uključuje nasilje među navijačima različitih sportskih klubova, najčešće nogometnih. Sukobi prelaze granice fizičkih obračuna i uključuju vandalizam, verbalne uvrede te organizirani kriminal. Huliganizam je društvena pojava koja se može analizirati kroz povijesne, društvene, ekonomske i psihološke čimbenike. I on od europskih zemalja posebno izdvaja Veliku Britaniju, gdje su incidenti prije više od pola stoljeća privukli

pozornost vlasti i medija. U jugoistočnoj Europi navijački sukobi dobivaju na težini tijekom raspada Jugoslavije. Tu su političke i etničke tenzije prenesene su na sportska borilišta (Russel, 2002.). Incident na stadionu Maksimir 1990. godine, koji je ujedno i predmet ovoga rada, simbolizirao je želju za političkim promjenama te nagovijestio početak kraja bivše Jugoslavije.

Navijače povezuje osjećaj identiteta i lojalnosti. Identificiraju se s klubom, bojom, gradom, regijom ili nacijom, a sukobi s protivničkim navijačima doživljavaju se kao obrana tog identiteta. Vođe navijačkih klanova privlače mlade navijače, posebno iz socijalno i ekonomski rubnih slojeva društva. Mlade osobe, često bez razvijenog identiteta pronalaze se baš u nasilnim aktivnostima na stadionima. Navijačke skupine takvim osobama pružaju osjećaj zajedništva, pripadnosti, moći i kontrole. Huliganizam se povezuje sa socijalnom i ekonomskom marginalizacijom, što dodatno otežava problem. Unutar skupine određena je hijerarhija i struktura. Vođe dogovaraju i organiziraju aktivnosti, uključujući sukobe, te raspoređuju resurse. Skupine su dobro organizirane, imaju osmišljene strategije za sukobe s protivničkim grupama ili policijom. koriste rituale i simbole kako bi se raspoznavali a ujedno i jačali osjećaj zajedništva i pripadnosti. Kod mobilizacije članova bitan je odabir pjesme, transparenata, boje kluba i koreografije. (Russel, 2002.)

Russel opisuje i načine djelovanja vlasti na navijačke sukobe represivnim mjerama. Neki od načina su pojačano prisustvo policije na utakmicama, nadzorne kamere i snimanje utakmice, zabrane prisustva određenih navijača, ulaznice se izdaju na ime i prezime kao i zatvorske kazne. Mjere smanjuju nasilje na kratki rok, ali ne rješavaju dublje uzroke huliganizma. Preventivne mjere, koje nude edukaciju mladih, uključuju u socijalne programe i traže suradnju s navijačkim skupinama pa mogu biti učinkovitije u smanjenju nasilja (Russel, 2002.).

5.2. Navijačke skupine u svijetu

Autori C. Lee Harrington i Denise D. Bielby u svome radu *Global Fandom / Global Fan Studies* za navijačke skupine diljem svijeta spominju da one nisu sastavni dio sportske kulture, već da su ukorijenjeni u društvenim, političkim i kulturnim sferama svojih zemalja. U Europi, kontinentu na kojem se nogomet poistovjećuje čak i s religijom, navijačke skupine imaju dugu povijest te su povezane s identitetom klubova. Jedne od najpoznatijih navijačkih skupina u Engleskoj su navijačke skupine „*The Red Army*“ i „*The Chelsea Headhunters*“ poznate su po svojoj lojalnosti prema klubu, ali i po nasilju koje su povremeno izazivale (Harrington, Bielby, 2007.).

Talijanske navijačke skupine poznate su pod nazivima „*Ultras*“, što označava njihovu snagu (Harrington, Bielby, 2007.). Spomenuti nazivi se pojavljuju i u drugim državama, među njima i u Hrvatskoj. Navijači Cibalijske iz Vinkovaca na navijačkoj sceni nastupaju kao Ultras. Navijačke

skupine koje koriste taj naziv imaju izuzetno jaku navijačku bazu. Navijačke skupine poput *Curva Sud* i *Curva Nord* poznate su po svojoj strasti i akcijama na stadionima. Njihova podrška klubovima često prelazi granice nogometa i važan su simbol zajedništva i identiteta. Navijačke skupine u Južnoj Americi često su vezane uz politiku i ukorijenjene u društvene pokrete. Među njima se izdvajaju *Barras bravas* u Argentini i *Torcida* u Brazilu, koje nisu samo skupine navijača koje podržavaju klubove, već su i politički obojene. Njemačke skupine su često demokratski organizirane, sudjeluju u upravljanju i kreiranju klupske politike. Koncept *fankurvena* (navijačka tribina) izražava se kroz pjesme i koreografije, stvarajući jedinstven doživljaj i atmosferu na stadionima. Brazilske skupine *torcidas organizadas*, poznate po strastvenoj ljubavi prema nogometu, na kreativan način kroz šarene zastave, vatromet i plesne pokrete stvaraju živahnu atmosferu na stadionima (Harrington, Bielby, 2007.).

Srednja.hr u svom članku *Deset najozloglašnijih navijačkih skupina* [10] bavi se huliganizmom. Oni navode da je huliganizam pojava s kojom se većinom države u Europi i Južnoj Americi u velikoj mjeri suočavaju u posljednjih nekoliko desetljeća. Nema naznaka o trajanju tog fenomena, ali niti o njegovom slabljenju. U članku nabrajaju deset zloglasnih navijačkih skupina poznatih po velikom broju incidenata. Navijači *Bushwackers* prate utakmice engleskog Millwalla i poznata je njihova mržnja prema navijačima *Inter City Firma*. O pratiteljima West Hama snimljen je popularni film *Green Street Hooligans*, čija radnja završava sa smrtnim posljedicama jednog navijača. *Horto Magiko* je navijačka skupina grčkog Panathinaikosa. Njihova podskupina *Gate 13*, koja je u prijateljskim odnosima sa zagrebačkim BBB, slovi za najžešće grčke navijače i jedne od žešćih huligana. Zahvaljujući navijačima poljske Wisle Krakow, rivalstvo *Sharks-a* i *Anti Wisle* navijača Cracovie iz Krakowa grad se tijekom derbija pretvara u „grad noževa“. Također se navode navijači *Soul Crew* (Cardiff City) – poznati po nacističkoj ikonografiji, *UltraAslan* (Galatasaray) – poznati po zaglušujućoj buci na svom stadionu i huliganizmu sa smrtnim posljedicama, *Los Borrachos Del Tablon* (River Plate) – prepoznatljivi po sijanju straha među drugim skupinama u Argentini i sukobima unutar svojih redova, *Ultras* (A. S. Roma) – ogromna mržnja prema Laziu i Englezima, *Sports Club Feyenoord* (Feyenoord) – sukobi s navijačima Ajaxa, *Music Hall* (Zenit Sant Petersburg) – sklonost nasilju i propagiranje ultradesničarskih stavova te *Hooligans Elbflorenz* (Dynamo Dresden) – ultradesničarski stavovi i izgredi na utakmicama reprezentacije.

5.3. Navijačke skupine u Hrvatskoj

Ni Hrvatska nije izuzeta od prisutnosti huliganskih skupina. Broj incidenata koje izazivaju posljednjih je godina ipak u opadanju. Goran Pavel Šantek u tekstu iz 2017. *Dinamo – to smo mi! Antropološki ogledi o Dinamu i njegovim navijačima* bavi se i navijačkim skupinama koje

nastupaju na domaćoj sceni i iza sebe imaju dugu i bogatu povijest. Od osnutka naših dana pružaju veliku podršku klubovima, nerijetko se vezujući nasilje i ekstremizam. U vrijeme bivše Jugoslavije navijačke su skupine imale političke i nacionalne identitete. Raspadom Jugoslavije povezuje ih se s jakim nacionalnim i regionalnim identitetom.

Prema Šanteku, jedna od najpoznatijih navijačkih skupina u Hrvatskoj je *Torcida*, čiji navijači podržavaju splitski klub Hajduk. Smatra se jednom od najstarijih navijačkih grupa na svijetu, jer je osnovana davne 1950. po uzoru na istoimenu brazilsku navijačku skupinu. Ne radi se samo o skupini navijača, već subkulturi koja se uvukla u sve sfere života u Splitu. Iznimno strastveni i vjerni navijači čine nevjerojatnu atmosferu uz pjesmu, koreografiju i vatromet na stadionu Poljud (Šantek, 2017).

Njihovi najveći rivali su *Bad Blue Boys*, zagrebačka navijačka skupina koja podržava GNK Dinamo Zagreb. Osnovani su 1986. godine, ali svojim djelovanjem nadmašuju mnoge starije skupine. Njihova strastvena podrška klubu te bučna atmosfera često čine stadion Maksimir neosvojivim. Poznati su po svojim pjesmama, koreografijama i organizaciji putovanja na gostovanja kako bi podržali svoj klub. *Torcida* i *Bad Blue Boys* poznati su po nasilju i sukobima s drugim navijačkim skupinama ili s policijom. Takvi incidenti izazivaju osude od strane javnosti i iniciraju pokušaje suzbijanja nasilja na stadionima (Šantek, 2017).

Većina gradova, pa i ruralna naselja, diljem Hrvatske također imaju organizirane navijačke skupine koje podržavaju lokalne klubove. Od respektabilnijih skupina u Hrvatskoj možemo navesti Armadu (NK Rijeka), Kohortu (NK Osijek), Ultras (NK Cibalia), Funcute (NK Šibenik), Demone (NK Istra), Tornado (NK Zadar), White Stones (NK Varteks), White Angels (NK Zagreb), Gademzi (NK Karlovac), Rudeš boyse (NK Rudeš) te Podravske štuke (NK Slaven Belupo), kao najmlađu od njih koja nema karakteristike ostalih navijačkih skupina, već su nastali od dječaka koji igraju u Školi nogometa Slaven Belupa.

5.4. BBB i njihove prethodnice

Povijest Dinamovih navijača usko je vezana za proces razvoja masovnih navijačkih pokreta širom Europe. Dinamovi navijači formalnog naziva *Bad Blue Boysi*, od strane drugih navijačkih skupina često nazivani „purgeri“, integrirani su u globalne navijačke subkulture. Osnivanjem Dinama 1945. godine (slijednik Građanskog) započinje organizirano gledanje nogometnih utakmica. Na početku nisu postojale neke posebne koreografije ili jasno definiranje navijača pod određenim imenom. Sredinom 1970-ih od strane kluba donesena je odluka o besplatnim ulaznicama na sjevernoj tribini maksimirskog stadiona za navijače s klupskim obilježjima, što potiče redovito okupljanje najaktivnijih navijača. Proces do formiranja prve navijačke skupine s

imenom tekao je sporo. Mnogi od tih navijača posjećivali su i druge tribine, poput Istoka – stajanja. Upravo se ta tribina sredinom 1980-ih pretvara u centralno mjesto okupljanja najvećih fanova. Konačna odluka o sjevernoj tribini kao mjestu okupljanja Dinamovih simpatizera donesena je kasnije (Šantek, 2017.).

Autor Hrvoje Prnjak u knjizi *Bad Blue Boys - prvih deset godina. Društveni fenomen navijača Nogometnog kluba Dinamo* potvrđuje da se 1970-ih na sjevernoj tribini događa masovnije grupiranje, a među navijačima primjećuje se i vatrenije navijanje od ostalih gledatelja. Odabir sjeverne tribine kao mjesta okupljanja najvatrenijih navijača predstavlja početak formiranja subkulture koja će kasnije biti prepoznatljiva kao *Bad Blue Boysi*. (Prnjak, 1997.)

Prema Prnjaku, ciklus nastajanja *Bad Blue Boysa* kao navijačke skupine Dinama te njihova integracija u globalnu navijačku subkulturu događa se slično kao i kod ostalih navijača u Europi. Odabir sjeverne tribine maksimirskog stadiona za bazu zauvijek ih je odvojio od ostalih običnih navijača i približilo ostalim navijačkim skupinama. Uzor su im ponajprije Englezi, gdje njihove udarne grupe utakmice provode na tribini iza golova. Pozornost je usmjerena na koreografije na tribinama, uz pojavu plavo-bijelih zastava i pletenih šalova. Tom prepoznatljivošću stvoren je identitet Dinamovih navijača. Jezgra sa sjevera diktirala je navijanje te formirala grupu koja će im dati ime *Bad Blue Boys*. Za usvajanje službenog imena navijača uzima se 1986. godine, iako je ono postojalo i ranije. Transparent s tim imenom zabilježen je na stadionu godinu dana ranije. Inspiracija za ime došla je od američkog filma *Bad Boys*, čemu je u sredini imena nadodana Dinamova plava boja (Prnjak, 1997).

Bad Blue Boysi su se od samih početaka uzdizali iznad ostalih navijačkih skupina na način da su stvarali identitet kroz engleske navijačke elemente. Ime grupe je na engleskom jeziku, imitacije engleskih navijačkih pjesama i vizualnih elemenata poput engleskih zastava. Stil i pristup navijanju reflektirali su anglosaksonske kulturne utjecaje, što je u socijalističkoj Jugoslaviji predstavljalo i određenu političku poruku (Prnjak, 1997.).

Prema službenoj Dinamovoj stranici različita su tumačenja oko datuma osnutka grupe. *BBB* kao datum osnutka uzimaju 17. ožujka. Na petu godišnjicu nastanka grupe 1991. godine datum je i „verificiran“. Naime, na tu godišnjicu posljednji su se put susreli s Partizanom u prvenstvu Jugoslavije te su uz slavljenu pjesmu 17. ožujka utvrdili kao datum osnutka (GNK Dinamo, 2024.). Službena stranica to također potvrđuje, uz napomenu da su osamdesete doba rađanja i većine ostalih organiziranih navijačkih skupina u bivšoj Jugoslaviji (GNK Dinamo, 2024.). Iako su jedinstveni fenomen, *Bad Blue Boysi* njeguju povezanost s drugim navijačkim grupama, poput Levskog iz Sofije, Dynama iz Kijeva, Rapida iz Beča i Panathinaikosa iz Atene. To se odražava u podržavanju prijateljskih klubova, sudjelovanju u zajedničkim akcijama, kao i drugim financijskim i materijalnim stvarima. U međuvremenu su ulazili u sukobe s vrhom kluba, najprije

u doba predsjednika Zlatka Canjuge oko povratka imena Dinama, u vrijeme kad je klub nosio naziv NK Croatia, da bi se nakon toga duži niz godina sukobljavali i s izvršnim predsjednikom kluba Zdravkom Mamićem. Zbog toga prolaze ciklus od uobičajenih navijača kluba do aktiviste koji se uporno bore za vlastite interese.

5.5. Delije i rane navijačke skupine Crvene zvezde

Službene stranice FK Crvene zvezde u članku *Historija Delija* naglašavaju dugu navijačku povijest kroz nekoliko desetljeća, obilježenu najvećim postignućem u svijetu nogometa. Za razliku od većine ostalih navijača, *Delije* su osjetile slast osvajanja Kupa prvaka. Od početka vjerni navijači prate svoj klub na svim gostovanjima. Članovi su pripadnici različitih društvenih slojeva, uključujući i društvenu elitu i radničku klasu. S vremenom, radništvo je postalo i dominantno među navijačima [12].

Zvezdini navijači često su od protivničkih navijača bili pogrdno nazivani "Cigani". Iako je naziv društveno diskreditirajući, na opće iznenađenje oni su prihvatili ovaj naziv s ponosom, skandirajući: "Mi smo cigani, najjači smo, najjači...". Duh prkosa postao je temelj njihovog identiteta. Godine 1963. u funkciju je pušten novi stadion „Marakana“, po uzoru na brazilski stadion, tada najveći u svijetu. Stadion je 2014. godine preimenovan u stadion „Rajko Mitić“ po jednom od legendarnih nogometaša Crvene zvezde. Pedesete i šezdesete godine prošlog stoljeća dovode do podjele među navijačima na prave vatrene navijače i obične gledatelje. 1970-ih godina dovršena je krovna konstrukcija na stadionu, najvatreniji navijači počeli su se okupljati na sjeveroistočnoj strani stadiona, a kasnije po uzoru na ostatak Europe sele na sjevernu tribinu. Za točku okupljanja prije utakmice izabrana je kavana *Beli Grad*. Prve ozbiljnije tuče i huliganizam između navijačkih skupina zabilježeni su upravo u tom razdoblju, kako na stadionu tako i izvan njega. Po navodima njihovih navijača, ističu da nisu poraženi u obračunima s drugim navijačkim skupinama [12].

Unutar navijača 1980-ih su godina formirane su dvije skupine, *Ultras* i *Red devils*. *Ultrasi* su slijedili talijanski stil navijanja, dok su *Red Devilsi* preferirali engleski stil, uključujući nasilje i konzumaciju alkohola. Na prijelazu u novo desetljeće, stvorena je treća skupina, *Zullu warriorsi*. Sve tri skupine pratile su Crvenu zvezdu na domaćim i međunarodnim utakmicama. Kraj 1980-ih obilježava porast nacionalizma na prostoru Jugoslavije, koji snažno prodire i u sve Zvezdine navijačke skupine [12].

Na pravoslavni Božić 1989. godine, tri navijačke skupine na sastanku dogovorile su ujedinjenje pod imenom *Delije-Sever*. Usvojen je stav da se međusobne političke razlike drže podalje od kluba i da se na stadionu spominje samo Zvezda, Beograd i Srbija. Unatoč formalnom

izbjegavanju političkih stavova, deklarirali su se kao ekstremni srpski nacionalisti. U sezona 1990-91. kad je Zvezda postala europski prvak, *Delije* su je pratile klub na domaćim te svim gostovanjima, uključujući finale Kupa europskih prvaka u Bariju, gdje je prezentirana najveća nacionalna zastava ikada viđena na stadionima. Ubrzo nakon osvajanja trofeja započeo je rat u Jugoslaviji, gdje mnogi članovi *Delija* postaju dragovoljci u četničkim i ostalim paravojnim skupinama. Srbija se ubrzo našla pod sankcija pa je Crvenoj zvezdi je bilo zabranjeno sudjelovanje u međunarodnim natjecanjima [12]. Nakon ukidanja sankcija, dolazi do fuzije nove i stare generacije *Delija*, a i danas djeluju pod sloganom „Zvezda je život, ostalo su sitnice“ [12].

Slika 5. Navijački sukobi ⁴

⁴ Izvor: <https://narod.hr/clanak/novi-navijacki-sukobi-marseilleu-jedan-navijac-bolnici-bori-se-zivot>

6. Događaj koji je promijenio Jugoslaviju (13. svibnja 1990)

Ovo poglavlje bazirat će se na analizi medijskog izvještavanja vezanog za događaje prije utakmice Dinamo – Crvena zvezda, na dan utakmice, kao i na ekscesnom događaju na stadionu, izjavama aktera i sudionika, medijskom izvještavanju nakon utakmice, analiziranju kakvo je medijsko izvještavanje prevladavalo u Europi i svijetu te značaju utakmice u daljnjoj povijesti Hrvatske i Jugoslavije.

6.1. Medijsko izvještavanje dan prije utakmice

O samoj se utakmici pisalo i nekoliko dana ranije. U prethodnim tekstovima nije bilo kršenja novinarskih pravila. Prevladavali su oni o dugogodišnjem sportskom rivalitetu najuspješnijeg hrvatskog i srbijanskog kluba. Do promjene dolazi dan prije utakmice, 12. svibnja 1990. godine, jer se o skorašnjoj utakmici počelo puno intenzivnije izvještavati. Portal *Kamenjar.com* [13] pisao je o predmetnoj utakmici u tekstu *Dan koji se pamti*, navodeći kako su nacionalne televizijske stanice, *TV Beograd* i *TV Zagreb*, prikazivali posebne emisije posvećene utakmici, koje su uključivale intervju s igračima, trenerima i sportskim analitičarima. Prilozi su također prikazivali povijest rivalstva između dva kluba i sigurnosne mjere poduzete za dan utakmice. Emisija *HRT*-a „TV kalendar“ navodi činjenicu kako je to bio najvažniji dan za *BBB* te da su *Delije* u Zagreb došle dan ranije u velikom broju, izravno promovirajući četništvo te tražeći obračun sa hrvatskim navijačima. Hrvatski dnevni listovi, *Večernji list* i *Vjesnik*, također su detaljno izvještavali o pripremama Dinama za utakmicu, očekivanjima trenera i igrača te reakcijama navijača. U njihovim su tekstovima prevladavali sigurnosnim aspekti i potencijalni rizici sukoba između navijačkih skupina, ističući važnost održavanja reda i mira tijekom susreta.

Beogradski dnevni listovi poput *Politike* i *Večernjih novosti* bavili su se pripremama Crvene zvezde, taktičkim idejama i izjavama bitnih igrača. Izvještavanje tih medija naglašavalo je organizirani dolazak *Delija* u Zagreb te sigurnosne mjere koje su poduzimane kako bi se izbjegli incidenti. Pozornost je bila posvećena logističkim pripremama i suradnji između klubova i sigurnosnih službi [13].

Sportske novosti, kao specijalizirani sportski dnevnik, pružale su detaljne analize obje momčadi, usporedbe njihovih prošlih susreta te moguće prognoze ishoda utakmice. Statističkim su podacima iskazivali trenutnu formu igrača i povijest klupskog rivalstva, pružajući čitateljima dubinsku analizu nadolazećeg derbija [13].

6.2. Medijsko izvještavanje na dan utakmice

Prema HRT-ovoj emisiji TV kalendar [14], 13. svibnja 1990. na stadionu Maksimir, umjesto očekivanog spektakla, dogodili su se neredi dotad neviđeni na sportskim stadionima u bivšoj državi, zacijelo i puno šire. Bili su izazvani divljanjem gostujućih navijača *Delija* na južnoj tribini. Dinamovi *Bad Blue Boysi* su zbog toga probili ogradu na sjevernoj tribini stadiona i sukobili se s policijom koja nije pokušala spriječiti nasilje navijača Crvene zvezde. Do potpune eskalacije nereda dolazi kada su srpski huligani pod vodstvom Željka Ražnjatovića - Arkana, kasnijeg vođe srpskih paravojnih skupina u Hrvatskoj, počeli trgati stolice te uništavati južnu tribinu stadiona. Nakon toga su napali malobrojne Dinamove simpatizere na toj tribini. Prema izvješćima, policija je djelovala iznenađujuće pasivno, što je dodatno potaknulo nasilje.

Iznervirani *Bad Blue Boysi* tada su odlučili probiti ogradu na sjevernoj tribini. Ušli u sukob sa policijom i upadajući na travnjak krenuli u obračun s *Delijama*. Policija je tek tada odgovorila uporabom policijskih ovlasti, konkretno koristeći tjelesnu snagu, gumene palice, suzavac i vodeni top kako bi situaciju stavila pod kontrolu. U općem se metežu većina igrača povukla u svlačionice, dok je Dinamov kapetan Zvonimir Boban odlučio stati u obranu navijača. Prilikom toga primio je od policijskog službenika udarac gumenom palicom. Boban mu je odgovorio skočivši mu nogama u trbuh. Incident koji se dogodio na Maksimiru ostat će upamćen kao jedan od najkontroverznijih trenutaka u povijesti hrvatskog nogometa, a Boban je u hrvatskim medijima postao simbol hrabrosti i odanosti svojim navijačima [14].

Prema mediju *24sata.hr.*, u tekstu pod naslovom *Pištolj je bio napunjen, rekli su mi da pucam Bobanu u leđa...* [15], navijači Crvene zvezde došli su u Zagreb samo s jednim ciljem - izazvati nered. Sve je započeto demoliranjem južne tribine, napadajući obične navijače Dinama na toj tribini. U delegaciji FK Crvene zvezde bio je i spomenuti Željko Ražnatović Arkan, koji će samo godinu dana kasnije postati poznat po ratnim zločinima u Hrvatskoj. Malobrojni hrvatski navijači smješteni na istoj tribini nisu, međutim, pokleknuli pred huliganima iz Beograda, hrabro se suprotstavljajući nasilju. No, režimska policija, kako je nazivaju u *24sata.hr.*, nije intervenirala, već bila u ulozi običnih promatrača. Navijači sa sjeverne tribine zbog te su nepravde provalili na travnjak stadiona, krenuvši u otvoreni sukob s *Delijama*. Ulazak *BBB*-a izazvao je reakciju režimske policije, koja je počela koristiti brutalnu silu protiv hrvatskih navijača. Kapetan Dinama Zvonimir Boban, kako navodi taj hrvatski medij, nije mogao gledati tu nepravdu. Odlučio je reagirati, skočivši u obranu svojih navijača i izrazio otpor prema policijskoj represiji [15].

Bobanov je potez u svijet odaslao dotad neviđenu sliku, čime postaje simbol hrabrosti i bunta protiv nasilja i ugnjetavanja. Činjenica je da reakcija policije nije bila na očekivanoj razini, jer je isprva bila pasivna, a zatim nasilna, ali i selektivna, pogodujući time beogradskim huliganima. Na

udaru policijskih službenika našli su se hrvatski navijači, postajući jedine žrtve policijske brutalnosti, za razliku od navijača Crvene zvezde koji su uglavnom izbjegli takvu sudbinu. Bobanova je neočekivana reakcija predstavljala daleko više od napada na policijskog službenika, odnosno bio je to za širu javnost simbolički udarac protiv represije s kojom se hrvatski narod počeo suočavati čim je na prvim višestranačkim izborima izrazio svoju političku volju [15].

Vezano za neodigranu utakmicu, *Večernji list* je objavio tekst pod naslovom *Nagovarali su me da mu pucam u leđa* [16], naglašavajući da je hrabrost dinamovca Bobana stajala devet mjeseci suspenzije iz nogometnog svijeta, čime je izostavljen i s popisa igračnika reprezentacije Jugoslavije Ivica Osima za Svjetsko prvenstvo u Italiji, čime je bila ugrožena karijera jednog od najboljih hrvatskih igrača u njejoj povijesti [16].

Bosansko-hercegovački portal *Stav.ba* [17] u naslovu članka *Stav, mržnja, krv i suze: neodigrana utakmica kao uvod u rat* govori o tome što je nogometna utakmica predstavljala. Prema njemu, 13. svibnja 1990. stadion Maksimir bio je ispunjen zbog očekivanja velikog derbija, a ne zbog stvaranja navijačkih nereda. No, politička situacija u Jugoslaviji i unutar same Hrvatske, gdje se već nazirala mogućnost pobune velikosrpstvom inspiriranih „krajinskih“ Srba, dodatno je elektrizirala atmosferu te dovođila do stalnih napetosti. Umjesto Dinamovog i Zvezdinog odmjeravanja snaga na terenu, snage su se odmjeravale među gledateljima, počevši i prije samog početka utakmice. Naglašavalo se da su provokacije izazivali navijači Crvene zvezde svojim parolama, na što su *BBB*-i počeli uzvraćati jednakom mjerom [17].

Prema navedenom portalu, upravo je izostanak pravovremene policijske reakcije doveo do eskalacije sukoba. *Bad Blue Boysi* ušli su u sukob s gostujućim navijačima i policijom u cilju obrane svojih malobrojnih navijača smještenih na drugoj strani tribina. Nasilje se prelilo i na ulice grada, gdje je došlo do novih sukoba navijača i policije. Iako utakmica nije nikada odigrana, označila je početak krvavog raspada Jugoslavije. Neredi na Maksimiru bili su uvod u tragične ratne sukobe koji će zahvatiti cijelu regiju [17].

6.3. Izjave sudionika

Portal *Večernjeg lista* objavio je intervju s kapetanom Dinama Zvonimirom Bobanom, koji je s višegodišnjim vremenskim odmakom izrazio svoj ponos zbog sudjelovanja u događajima na Maksimiru, ističući hrabrost navijača koji su riskirali svoje živote. Govorio je o riziku koji je preuzeo za vrijeme sukoba s policijom, uz naglasak da nije želio biti heroj, već je reagirao na dugotrajnu nepravdu. „Sjećam se toga, s ponosom sam bio dio te priče, zajedno s *Boysima* i hrvatskim narodom. Tada sam riskirao karijeru, ali neki drugi, bezimni navijači, riskirali su svoje živote.“ [16].

Jedan od aktera događaja bio je i Refik Ahmetović, policajac koji je udario Zvonimira Bobana gumenom palicom kojem je tadašnji kapetan Dinama tada uzvratilo. I on je s vremenskim odmakom priznao da su ga kolege nagovarali da puca u Bobana, ali da nije pristao na to. "Kad sam se digao, tad su me moji kolege koji su bili blizu mene nagovarali da mu pucam u leđa. Da ga ubijem. Ja to nisam učinio. Nagovarali su me cijelo vrijeme dok je on tu bio na stazi. Njega je Josip Kuže odveo prema svlačionici. Ja sam rekao, ako vi hoćete pucati, imate svoj pištolj i pucajte. Ja neću pucati." [16] i [17].

6.4. Analiza srbijanskih medija

Kao što se i moglo očekivati, sasvim drugačije viđenje maksimirskih zbivanja imali su srbijanski mediji. Oni su od beogradskih huligana napravili političke i medijske žrtve u navodno unaprijed planiranoj provokaciji, ponajviše usmjerenoj protiv srbijanskih vlasti. O tamošnjoj medijskoj verziji zbivanja, koje je bilo u službi velikosrpske ideologije, ponajbolje svjedoči zapis u rubrici Vremeplov beogradske *Politike* od 13. svibnja 2019., gdje se jedino naslov *Dan koji je najavio raspad SFRJ* imao nešto zajedničko s viđenjem hrvatskih i gotovo svih inozemnih medija:

„Samo nekoliko minuta nakon početka susreta navijači domaće ekipe srušili su zaštitnu ogradu na severnoj tribini i uleteli su na teren prekinuvši meč. Oni su zatim krenuli ka južnoj tribini da se obračunaju sa Zvezdinim pristalicama koje su gađali kamenicama, flašama i ciglama. Zvezdaši su počeli da lome reklamne table na stadionu, kako bi se njima zaštitili od projektila kojima su gađani. Dok su oni lomili table, Zagrebačke televizijske kamere planski su preusmeravane prema njima, ne bi li se sva pažnja gledalaca usredsredila na njih i kako bi oni kasnije bili okrivljeni za nered. Tokom nereda prvi put je javno zapaljena zastava SFRJ, dok je kapiten Dinama Zvonimir Boban šutnuo policajca Refika Ahmetovića. Sat vremena nakon početka nereda i divljanja navijača pojavile su se jake policijske snage, koje su ispraznile stadion zadržavši Zvezdaše na stadionu, a Dinamovi navijači su se uputili ka centru Zagreba, gde su započeli veliku tuču sa policijom. Pevali su za to vreme zabranjene pesme, koje su imali antisrpsku konotaciju i ustaške stihove.“

Svoj osvrt na neodigranu utakmicu ponudio je i srpski *Kurir* u rubrici Specijal od 11. svibnja 2024., gdje naslov „*Hteli su da ubiju Piksija!*“ *Dinamovi navijači imali su samo jedan cilj u Maksimiru: policajac koji je tukao Bobana otkrio istinu!* nudi potpuno drugačiju verziju događaja, te za napad okrivljuje pripadnike BBB-a. Prema njihovim navodima, BBB-i su „danima ranije pripremali napad“. Policijska istraga je dokazala da je „ograda bila natopljena kiselinom kako bi u pravom trenutku popustila“. Navode da se mnogi povjesničari slažu da je incident prethodno bio izrežiran na Zvezdinu štetu.

U kojoj je to mjeri netočne i iznimno nekorektne verzije politički instrumentaliziranih beogradskih medija, koji su vidjeli samo ono što su željeli vidjeti, svjedoči i dugometražni dokumentarac pod nazivom *Nedjelja 13. / Dinamo – Crvena zvezda 13.05.1990.*, koji je 2015. povodom 25. obljetnice maksimirskih nereda producirala internacionalna medijska postaja *Al Jazeera*. Dokumentarac je i danas svima dostupan na YouTube kanalu.

6.5. Medijski prikaz neodigrane utakmice u međunarodnom kontekstu

Medij *EuroNews* [18] prisjetio se događaja na tridesetu godišnjicu te objavio tekst *Red Star Belgrade vs Dinamo Zagreb: The football match that started a war*, gdje su naveli da je prošlo 30 godina od sukoba navijača Dinama i Crvene zvezde na tribinama stadiona Maksimir u Zagrebu. *Bad Blue Boysi*, nazvani hrvatskim *ultrasima*, i *Delije*, navijači Crvene zvezde, razmjenjivali su uvrede, a nasilje se je počelo širiti stadionom. Dinamov kapetan Zvonimir Boban, postao je tog dana heroj kada je ušao među navijače kako bi zaštitio jednog od njih od policijske brutalnosti. Godinu dana kasnije, dolazi do nove borbe među tim navijačima, ali ovog puta na bojnopolju. Sukobi su doveli do ekspanzije nakon što je Republika Hrvatska proglasila neovisnost. Među navijačima Crvene zvezde bio je i Željko Ražnatović Arkan, koji je kasnije postao poznat kao vođa srpskih paravojskih formacija [18]. Iako ovaj događaj smatramo početkom uvoda u rat, kako naglašava *EuroNews*, stvarnost je bila puno složenija. Niz drugih posljedičnih događaja doprinio je izbijanju sukoba. Već su naveliko bili prisutni nacionalizam i političke napetosti u bivšoj Jugoslaviji. Godinama kasnije o ovom događaju stvarani su mitovi, no nedostajala je perspektiva o uzrocima i posljedicama. Događaj, uloga i posjeta stadionu Maksimir postala je česta tema za Hrvate i Srbe, dok neki političari tvrde da su bili prisutni tog dana kako bi ojačali svoj imidž [18].

Prema mediju *The Guardian* u tekstu *The sulkiest football walk-offs ever*, raspad Jugoslavije možda i jest započeo nogometnom utakmicom. Tog dana Jugoslavija je već bila u napetom razdoblju, s komunističkim režimom koji je gubio kontrolu nad hrvatskim teritorijem. Političari u Hrvatskoj i Sloveniji sve više su zagovarali labavije veze ili prekid odnosa sa ostalim republikama federacije. Srbija, predvođena Slobodanom Miloševićem, suprotstavila se takvoj politici. Samo pet dana prije utakmice, Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) potvrdila je svoju pobjedu i u drugom krugu prvih slobodnih izbora, a njen vođa Franjo Tuđman zagovarao je nezavisnost Hrvatske [19]. Tisuće navijača Zvezde, uključujući huligansku grupu *Delije*, otputovala je u Zagreb. Sukobi i tuče među navijačima počele su ranije u gradu, a nastavljene ispred stadiona puno prije početka utakmice. Na samom početku utakmice, *Delije* su trgali stolice i napale mirne navijače Dinama. Zagrebački huligani odgovorili su trganjem ograde i probijanjem policijskih

redova, nakon čega ulaze na teren kako bi se suprotstavili *Delijama*. Prema procjenama, neredi su trajali 70 minuta. Pravi rat za nezavisnost Hrvatske započinje tek godinu dana kasnije. Događaj na Maksimiru, zaključuje britanski medij, bio je prvi put u polustoljetnoj povijesti Titove Jugoslavije godina da su se etničke grupe otvoreno sukobile. Nogomet nije direktno doveo do građanskog rata, no neredi na Maksimiru mnogima su ostali u sjećanju kao početak rata [19].

6.6. Značaj utakmice u daljnjoj povijesti Hrvatske

Hrvatska *Katolička mreža* ponudila je i svoje viđenje maksimirskih događanja u tekstu *Povijesni značaj neodigrane utakmice Dinamo – Crvena zvezda* [20]. Po njoj, u napetoj atmosferi, samo tjedan dana nakon drugog kruga prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj, zagrebački je nogometni derbi izabran da bi se poslala poruka kako Beograd to neće mirno promatrati. Datum 13. svibnja postao je zato ključan u povijesti navijačke skupine *Bad Blue Boys*, ali i u procesu stvaranja samostalne Republike Hrvatske. Neredi su, kako navode, počeli dolaskom velikog broja navijača Crvene zvezde, njih oko tri tisuće, koji su otvoreno promovirali četništvo i izazivali sukobe, povezani s beogradskom politikom. U toj se sprezi istaknuo Željko Ražnatović Arkan kao službeni predstavnik kluba. Prema njihovim izvorima, divljanje po Zagrebu pratili su uzvici poput „Zagreb je Srbija“ i „Ubit ćemo Tuđmana“ [20].

Sukobi su se ubrzo preselili na maksimirski stadion. Nakon već navedene eskalacije nereda igrači Crvene zvezde su pobjegli u svlačionice, dok su neki igrači Dinama, zajedno s trenerom Josipom Kužom, pokušavali smiriti situaciju i zaštititi navijače.

Prema informacijama *Katoličke mreže*, neodigranu je utakmicu američka postaja *CNN* uvrstila među pet nogometnih utakmica koje su promijenile svijet. Policija je istjerala navijače Dinama s stadiona, a scene nasilja nastavile su se duboko u noć [20]. Taj hrvatski medij zaključuje da su mnogi pripadnici *Bad Blue Boysa* i drugih hrvatskih navijačkih skupina koji su sudjelovali u sukobu samo godinu dana kasnije krenuli u obranu domovine s puškom u rukama, baš kao i mnogi pripadnici *Delija*, predvođeni Arkanom, koji su krenuli u agresiju na Republiku Hrvatsku [20].

7. Zaključak

Postoje sportski događaji koji ostanu urezani u kolektivna sjećanja. Rijetki su, međutim, događaji koji toliko snažno utječu na društvene i političke promjene. Nogometni stadioni širom svijeta vidjeli su različite stvari, ali rijetko kada takvu brutalnost, policijsku represiju i huliganizam u velikom opsegu.

Nogometna utakmica između dugogodišnjih sportskih rivala Dinama i Crvene zvezde, odigrana 13. svibnja 1990. godine na stadionu Maksimir nije bila samo običan sportski događaj. Postala je simbol ozbiljnih društvenih, političkih i nacionalnih promjena koje su dovela do raspadanja bivše Jugoslavije. Prema mnogim je povjesničarima označila i uvod u krvave sukobe koji će tek uslijediti. Medijski prikaz ovog događaja bio je bitan u kreiranju javnog mnijenja, oblikovanju percepcije javnosti o njegovom značaju i posljedicama. Različiti mediji tumačili su događaje na stadionu na različite načine, ovisno o njihovim nacionalnim ili ideološkim pozicijama. Kod hrvatskih medija probuđen je nacionalni naboj, zacijelo i izvjesna doza pristranosti, ali prema svim dostupnim zapisima može se govoriti da su i opisu tih kontroverznih zbivanja poštovana temeljna novinarska načela.

Iako su postojale naznake da ne postoji mogućnost mirnog odigravanja utakmice, može se postaviti pitanje zašto se na njoj inzistiralo?! Sukobi su počeli i puno prije samog odigravanja utakmice, odnosno izvan stadiona na širem prostoru grada. Srpski huligani uništavali su i razbijali po gradu te je to bio uvod u dramatične događaje koji su se odvijali na samome stadionu. Prema mišljenju mnogih sportskih novinara i analitičara, sama utakmica iz sigurnosnih razloga nije smjela biti odigrana. Tadašnja milicija ipak je tvrdila da sigurnost za igrače i navijače nije upitna, iako su mnogi obavještajni izvori navodili drugačije. Tijekom samih nereda nisu pravovremeno reagirali te je došlo do dotad neviđene eskalacije nasilja, gdje ni divljaštvo nije pretjerana kvalifikacija.

Godinama kasnije, neodigrana utakmica povijesno ostaje zapisana kao jedan od događaja koji su obilježili raspad Jugoslavije i doveli do krvavih sukoba na hrvatskim prostorima. Analize i istraživanja ove utakmice pružaju uvid u složenu prirodu političkih i nacionalnih sukoba koji su prethodili raspadu Jugoslavije i koji su oblikovali današnju političku kartu jugoistočne Europe. Tadašnje medijske kuće bile su sklone svojim klubovima, ali nisu mogle preoblikovati temeljne činjenice koje su govorile s svjesnom izazivanju nereda. Uočavali su to i strani mediji, svjesni da tu zapravo i nije bila riječ o nogometu, pa ni o razuzdanim navijačkim skupinama, već da je to bio indikator ubrzanog i kaotičnog raspada jedne države.

Osvrnimo se i na u Uvodu postavljene hipoteze:

Kod H1 analiza sadržaja je pokazala da je netrpeljivost između navijača obje momčadi bila izrazito visoka prije same utakmice. Maksimirski neredi potaknuli su daljnje nered u Hrvatskoj. Dokazi upućuju da su napetosti između Hrvatske i Srbije rasle nakon neodigrane utakmice. Možemo uzeti u obzir da su neki izvori zacijelo pristrani, no dokazi su dovoljno snažni da podrže tu hipotezu. Održivost te hipoteze ne dovodi u pitanje ni spoznaja da je rat počeo tek godinu dana kasnije, jer su naznake takvog scenarija u formi kninske „balvan revolucije“ bile vidljive još u ljeto 1990., a neodigrana je utakmica bila i uzrok pojačanih međunacionalnih tenzija.

H2 je također potvrđena, budući da bi pravovremena i energična reakcija policije zasigurno spriječila eskalaciju sukoba. Većina medija, kao i gledatelja na stadionu, slažu se u ocjeni da je upravo izostanak reakcije na divljanje *Delija* i izostanak njihova uhićenja bio glavni okidač za širenje nereda. Naposljetku, činjenica da su sukobi započeli izvan stadiona morali su snagama reda biti dovoljan znak da se utakmica ne može odigrati u sigurnim uvjetima.

IZJAVA O AUTORSTVU

Završni/diplomski/specijalistički rad isključivo je autorsko djelo studenta koji je isti izradio te student odgovara za istinitost, izvornost i ispravnost teksta rada. U radu se ne smiju koristiti dijelovi tuđih radova (knjiga, članaka, doktorskih disertacija, magistarskih radova, izvora s interneta, i drugih izvora) bez navođenja izvora i autora navedenih radova. Svi dijelovi tuđih radova moraju biti pravilno navedeni i citirani. Dijelovi tuđih radova koji nisu pravilno citirani, smatraju se plagijatom, odnosno nezakonitim prisvajanjem tuđeg znanstvenog ili stručnoga rada. Sukladno navedenom studenti su dužni potpisati izjavu o autorstvu rada.

Ja, Blaž Tomić (ime i prezime) pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor/ica završnog/diplomskog/specijalističkog (obrisati nepotrebno) rada pod naslovom NEODGOVANA NOGOMETNA UPRAVKA DINARNO (RIVNJA ŽUPA KOJE PRIZIVU) MEDVA te da u navedenom radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova.

Student/ica:

(upisati ime i prezime)

B. Tomić
(vlastoručni potpis)

Sukladno članku 58., 59. i 61. Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti završne/diplomske/specijalističke radove sveučilišta su dužna objaviti u roku od 30 dana od dana obrane na nacionalnom repozitoriju odnosno repozitoriju visokog učilišta.

Sukladno članku 111. Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima student se ne može protiviti da se njegov završni rad stvoren na bilo kojem studiju na visokom učilištu učini dostupnim javnosti na odgovarajućoj javnoj mrežnoj bazi sveučilišne knjižnice, knjižnice sastavnice sveučilišta, knjižnice veleučilišta ili visoke škole i/ili na javnoj mrežnoj bazi završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice, sukladno zakonu kojim se uređuje umjetnička djelatnost i visoko obrazovanje.

8. Literatura

Knjige:

- [1] Andrews, P. 2005. *Sports Journalism: A Practical Introduction*. Sage Publications.
- [2] Bešker, I. 2004. *Istraživačko novinarstvo*, Press data, medijska agencija HND
- [3] Đorđević, I. 2015. *Antropolog među navijačima*. Beograd, XX. vek
- [3] Jajčević, Z. 1987. *Sportska publicistika u Hrvatskoj*, Knjižnice grada Zagreba, Zagreb
- [4] Kunczik, M; Zipfel, A. 2006. *Uvod u znanost o medijima i komunikologiju*. Zagreb: Zaklada Friedrich Ebert
- [5] Malović, S. 2005. *Osnove novinarstva*, Golden marketing, Zagreb
- [6] Sapunar, M. 2004. *Osnove znanosti o novinarstvu*, Digitalni tisak, Zagreb
- [7] Vasilj, M. 2014. *Sportsko novinarstvo*, Synopsis d.o.o. Zagreb
- [8] Vojković, G. 2013. *Medijsko pravo*. Sveučilište Sjever. Koprivnica

Stručni tekstovi:

- Bartoš, A. (2012). *Značaj i utjecaj elektronskih medija na popularizaciju sporta*. *Media, culture and public relations*, 3(2), 158-166.
- Došen, I. (2007)., *Sportski novinari u Hrvata*
- Giulianotti, R. 2007. *Football: A Sociology of the Global Game*. Cambridge: Polity Press
- Harrington, C. i Bielby, D. (2007). *Global fandom/global fan studies*
- Kovačić, D. (2019), *Hrvatski nogomet u doba cara, kralj, poglavnika i maršala*
- Kramer, F. (1985). *NK Dinamo 1945 – 1985*. Zagreb: Nogometni klub Dinamo.
- Kramer, F. (1999). *NK Croatia Tradicijski sljednik HAŠK-a, Građanskog i Dinama 1903. – 1998.*. Zagreb: NK Croatia.
- Kramer, F. (2011). *GNK Dinamo – Stoljeće kluba*. Zagreb: Topical d.o.o
- Prnjak, H. (1997.) *Bad Blue Boys - prvih deset godina. Društveni fenomen navijača Nogometnog kluba Dinamo*. Zagreb: Marjan Express
- Radovanović Šarenac, D. "Sportsko novinarstvo u BiH – specifičnosti u izvještavanju i novinarska deontologija." *South Eastern European Journal of Communication*, vol. 5, br. 1, str. 99-107.
- Santek, G. (2017). *Dinamo - to smo mi! : antropološki ogledi o Dinamu i njegovim navijačima*. 10.17234/9789531757584.
- Tomašević, M. (2015). *Dinamo Povijest i zlatnih 10 godina*. Zagreb: GNK Dinamo.
- Ward, R. (2002). *Fan violence: Social problem or moral panic?*. *Aggression and Violent Behavior*. 453-475.

Internetski izvori:

- [1] <https://jezikoslovac.com/word/cikm> (pristupljeno 16.5.2024)
- [2] <https://www.enciklopedija.hr/clanak/nogomet>
(http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=d1xjXBC%3D (pristupljeno 16.5.2024))
- [3] <https://www.bundesliga.com/en/faq/all-you-need-to-know-about-soccer/the-history-of-soccer-10560> (pristupljeno 16.5.2024)
- [4] <https://thepfsa.co.uk/football-history> (pristupljeno 16.5.2024)
- [5] <https://www.uefa.com/news-media/news/0253-0d7f508f2f07-50b5c70c1601-1000--uefa-nations-league-receives-green-light> (pristupljeno 19.5.2024)
- [6] <https://thepfsa.co.uk/football-history/> (pristupljeno 19.5.2024)
- [7] <https://hns.family/hns/o-nama/povijest> (pristupljeno 19.5.2024)
- [8] <https://gnkdinamo.hr/hr/klub/povijest> (pristupljeno 20.5.2024)
- [9] <http://www.crvenazvezdafk.com/scc/istorija> (pristupljeno 20.5.2024)
- [10] <https://www.srednja.hr/svastara/deset-najozloglasenijih-navijackih-skupina/> (pristupljeno 20.5.2024)
- [11] <https://etno.ffzg.unizg.hr/goran-pavel-santek-dinamo-to-smo-mi-antropoloski-ogledi-o-dinamu-i-njegovim-navijacima> (pristupljeno 24.5.2024)
- [12] <https://crvenazvezda.tripod.com/Istorijadelija.html> (pristupljeno 24.5.2024)
- [13] <https://kamenjar.com/dan-koji-se-pamti-13-svibnja-1990-neodigrana-utakmica-dinama-i-crvene-zvezde-na-maksimiru-2/> (pristupljeno 24.5.2024)
- [14] <https://www.youtube.com/watch?v=Q4y416XF-k> (pristupljeno 24.5.2024)
- [15] <https://www.24sata.hr/sport/pistolj-je-bio-napunjen-rekli-su-mi-da-pucam-bobanu-u-leda-835132> (pristupljeno 25.5.2024)
- [16] <https://www.vecernji.hr/sport/milicajac-koji-je-kobnog-13-5-1990-udario-bobana-nagovarali-su-me-da-mu-pucam-u-leda-1586111> (pristupljeno 25.5.2024)
- [17] <https://stav.ba/vijest/mrznja-krv-i-suze-neodigrana-utakmica-kao-uvod-u-rat/25918> (pristupljeno 26.5.2024)
- [18] <https://www.euronews.com/2020/05/13/red-star-belgrade-vs-dinamo-zagreb-the-football-match-that-started-a-war> (pristupljeno 26.5.2024)
- [19] <https://www.theguardian.com/football/2007/feb/28/theknowledge.sport> (pristupljeno 27.5.2024)
- [20] <https://hkm.hr/domoljubne-minute/povijesni-znacaj-neodigrane-utakmice-dinamo-crvena-zvezda/> (pristupljeno 27.5.2024.)
- [21] <https://www.kurir.rs/vesti/specijal/4389507/dinamovi-navijaci-hteli-da-ubiju-piksija> (pristupljeno 27.5.2024.)

Popis slika

Slika 1. Počeci nogometa	10
Slika 2. Počeci nogometa u Hrvatskoj	13
Slike 3. Logo Dinama nekada i sada	16
Slika 4. Grb Crvene zvezde.....	18
Slika 5. Navijački sukobi	27